

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Problematika sociální stratifikace v soudobých společnostech

Vypracoval: Tomáš Pouzar
Vedoucí práce: Mgr. Marek Šebeš, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „Problematika sociální stratifikace v soudobých společnostech“ jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Českých Budějovicích dne 29. dubna 2014

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval panu Mgr. Marku Šebešovi, Ph.D. za odborné vedení, přátelskou pomoc, cenné rady, připomínky a věnovaný čas.

Rovněž děkuji mé rodině, která mi po celou dobu studia poskytovala všestrannou pomoc.

Abstrakt

Práce se zabývá problematikou sociálního rozvrstvení v soudobých společnostech. Objasňuje historický kontext třídního uskupení v moderních západních kapitalistických společnostech, determinanty sociálního rozvrstvení a přibližuje základní teoretické přístupy k problematice sociální stratifikace. Stěžejní část práce je věnována proměnám sociálního uskupení s příchodem postindustriální doby, a to je následně kontrastováno s moderním výzkumem BBC.

Klíčová slova

společenská třída, ekonomický kapitál, sociální kapitál, kulturní kapitál, vzdělání

Abstract

This thesis concerns the topic of social class division in contemporary societies. Historical context of class division in modern western capitalistic societies is explained as well as determinants of social stratification and basic theoretical approaches. The core part of this work explains the changes of social class division during the transition to post-industrial society, which is compared to a modern BBC survey.

Keywords

social class, economic capital, social capital, cultural capital, education

OBSAH

ÚVOD	7
1. VYMEZENÍ POJMŮ	9
1.1. <i>Pojem sociální stratifikace</i>	9
1.2. <i>Pojem sociální vrstva a třída</i>	10
2. FEUDÁLNÍ ROZVRSTVENÍ SPLEČNOSTI	12
3. ZÁKLADNÍ TEORIE SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE.....	14
3.1. <i>Marxova teorie</i>	14
3.2. <i>Strukturální funkcionalismus Davise a Moora</i>	16
3.3. <i>Weberova teorie</i>	18
3.4. <i>Goldthorpův model</i>	22
4. ZÁKLADNÍ ČLENĚNÍ SOCIÁLNÍCH VRSTEV	25
5. DETERMINANTY SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE.....	33
6. ZMĚNY SPOLEČENSKÉHO ROZVRSTVENÍ V BRITÁNII V POVÁLEČNÉ DOBĚ A POSTINDUSTRIALIZMU	39
7. VÝZKUM BBC	43
7.1. <i>Rozdělení tříd dle výzkumu BBC</i>	45
8. SOUČASNÉ ROZVRSTVENÍ SPOLEČNOSTI V KOMPARACI S POSTINDUSTRIALIZMEM	49
9. ZÁVĚR.....	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53

ÚVOD

Ve své závěrečné bakalářské práci jsem se rozhodl zaměřit na tematiku sociální stratifikace, čili rozdělení společnosti do společenských vrstev a jednotlivých tříd.

Z počátku, pro pochopení celého konceptu mé práce, vysvětlím základní pojmy. Přesněji, co je to sociální stratifikace a pohledy na ni. A v neposlední řadě se zaměřím i na pojem sociální vrstva, respektive třída, a to z různých úhlů pohledu. Objasním problematiku feudálního rozvrstvení společnosti a sociální mobility ve feudálních společnostech, čímž uvedu historický kontext moderních kapitalistických třídních společností.

Ve své práci se budu soustředit především na základní druhy teorií, zabývající se problematikou sociálního rozvrstvení společnosti. Pro demonstraci a pochopení této problematiky jsem zvolil Marxovu, Weberovu, Goldthorpovu a Davis Moorovu teorii, jenž v mé práci přiblížím, interpretuji a budu je mezi sebou porovnávat. Přesněji se zaměřím na rozdílnost toho, či onoho přístupu, v čem se liší, a které prvky a teorie se dodnes používají pro zkoumání problematiky sociální stratifikace.

Budu se věnovat základnímu členění sociálních vrstev dle Kellera a Goldthorpa. V této části se zaměřím na jednotlivé charakteristiky daných sociálních vrstev a pohlédnu na jejich situaci z multidimenzionálního hlediska. Přesněji popíšu, co si pod konkrétní společenskou vrstvou představit. Charakterizují typické znaky a odlišnosti dané vrstvy. Budu definovat, co je pro jejich vrstvu či skupinu typické a nahlédnu na jejich provázanost v celospolečenském měřítku.

V následujícím oddílu mé práce se budu věnovat jednotlivým determinantům sociální stratifikace, přesněji činitelům sociálního rozvrstvení společnosti, v postindustriální době. Zaměřím se na jednotlivé faktory a skutečnosti, které lze vysledovat v rozdílných vrstvách a jejich vliv na sociální mobilitu a segregaci.

Tuto spíše teoretickou část mé práce zakončím rozbořem stratifikace po druhé světové válce ve Spojeném království a především definuji model sociální stratifikace v postindustriální době. Zaměřením se na Spojené království, protože na tuto převážně teoretickou část budu navazovat rozbořem výzkumu, který v roce 2011 uskutečnila britská BBC. Tento výzkum vychází z multidimenzionálního hlediska a navazuje na teorii postindustriálního rozčlenění společnosti. Zabývat se budu především

ekonomickými a sociokulturními změnami, které právě při přechodu do éry postindustrializmu vstupují do hry, a budu charakterizovat nové uskupení společnosti v době postindustrializmu. Zaměřím se na formu tohoto výzkumu, jak byl celý výzkum proveden a vyhodnocen. Ohnisko mého zájmu bude ležet v teoretickém pozadí výzkumu, přesněji co a s jakým předpokladem a metodou bylo zkoumáno, a na základě jakých teoretických základů a předpokladů.

K závěru porovnáím poznatky z moderního BBC výzkumu s teoriemi, které byly rozvíjeny právě při přechodu na postindustriální společnosti. Tato část práce bude demonstrativního charakteru, kdy pomocí dat z BBC výzkumu budu potvrzovat či vyvracet teorie spjaté s přechodem na postindustriální společnosti.

V závěru se pokusím celou moji práci, poznatky a data shrnout a připojit vlastní názor.

Použil jsem více zdrojů. S ohledem na základní stratifikační teorie se mi jako stěžejní jevila *Sociální stratifikace* od Šanderové, ovšem k bližšímu prozkoumání jednotlivých teorií, jsem použil Marxův *Manifest komunistické strany* a *The Theory of Social and Economic Organization* od Maxe Webera. Pro vysvětlení základních pojmů jsem vycházel ze Saundersova díla *Social class and stratification*, stejně jako pro prozkoumávání britského modelu stratifikace ve Spojeném království po druhé světové válce a postindustriální době. Za zcela zásadní dílo pro pochopení determinantů sociální stratifikace a rozboru postindustrializmu lze bez pochyb považovat *Tři sociální světy* od Kellera. Při studiu soudobého výzkumu BBC jsem vycházel z článku v časopisu *The Sociology*, který se tímto výzkumem dopodrobna zabíral.

1. VYMEZENÍ POJMŮ

1.1. POJEM SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE

Nejdříve bych se zaměřil přímo na slovo samotné, tedy slovo stratifikace. Toto slovo vzniklo ze slova Stratum, jenž pochází z geologie a značí zemskou vrstvu. Zeměkoule se skládá z jádra a až k zemskému povrchu se vrství na jádro odlišné vrstvy půdy. Pojem Stratum je úzce spjat s odvozeným slovem stratifikace, protože uvádí přímou analogii k tomu, že stejně jako země i společnost je jaksi navrstvená, a každá vrstva je rozdílná, má své rysy a charakteristiky a dohromady tvoří celek. Tato teorie slova stratifikace je správná a velmi názorná, ale narážíme na určité úskalí. Zatímco zemské vrstvy jsou pevné, rigidní a nemohou se vzájemně mísit, u sociální stratifikace tomu tak není. Ve společnosti dochází k posunům z jedné třídy do druhé a to v obou směrech, mluvíme tedy o sociální mobilitě. Pojem sociální stratifikace značí určitý jev, na který lze nahlížet jako na fluidní.

Byla by velká chyba vidět problematiku sociální stratifikace pouze optikou nerovnoměrného rozdělení majetku, tedy peněz, obecněji řečeno ekonomických statků. Ekonomické statky zajisté hrají velmi důležitou roli. Jsou jedním z hlavních determinantů nerovnoměrného rozvrstvení společnosti. Sociální stratifikace je ovlivňována i dalšími, v některých případech důležitějšími faktory. Obecně se dá říci, že ekonomické statky, jako absolutního rozdělovatele společnosti, viděl Marx a jeho následovníci. Ovšem po Marxovi se začaly objevovat další teorie, které rozpoznávaly i jiné sociálně stratifikační elementy, jak by řekl Marx kapitály, a to kulturní, sociální, ale například i pracovní či lidský. V moderní sociologii je velký význam v problematice sociální stratifikace připisován i roli pohlaví, přesněji postavení žen. Je pochopitelné, že pojem stratifikace nelze chápat pouze z jednoho hlediska, ale musíme se na tento problém dívat multidimenzionálně.

„Pojem sociální struktura společnosti se tak používá v širším a užším smyslu. V širším slova smyslu znamená jakékoliv uspořádání statusů a rolí, v užším slova smyslu uspořádání sociálních statusů, které jsou dány zdrojem obživy a s nimi spojenými celkovými životními podmínkami a životními šancemi.“ [J. Šanderová 2000, 26]. Zde Šanderová příkladně vystihla moderní pohled na stratifikaci. Oním širším smyslem, má na mysli celkový pohled na to, na jaké pozici se daný jedinec nachází. Přesněji jakou sociální etiketu má. Etiketau myslím souhrn všech sociálních rolí,

statusů jak ekonomických, tak kulturních i sociálních. Užším pojetím Šanderová uvažuje, od čeho je toto širší pojetí odvozováno, které vidí ve zdroji obživy. Zdroj obživy určuje životní podmínky jedinců a s nimi spjaté celé širší pojetí. Zdroj obživy je jakýsi základní kámen našeho sociálního statusu, nepředstavuje celý status, ten může být ve skutečnosti mnohem vyšší, nebo naopak nižší. „*Předmětem teoretických diskusí je především sociální stratifikace vyspělých moderních společností, jejíž páteří je struktura zaměstnání.*“ [ibid., 27].

Mnoho sociologů mluví také o společenské struktuře, jako o nějakém konstruktu vztahů mezi komponenty určitého sociálního uskupení, ale to nás ve výsledku vrací k teorii o zemských vrstvách.

1.2. POJEM SOCIÁLNÍ VRSTVA A TŘÍDA

Pojem sociální vrstva je jako jiné pojmy v této tématice značně široký. Nemluvíme pouze o vrstvě, ale také o třídě či sociálním segmentu obyvatelstva. A pohled na tyto pojmy je velmi diverzifikovaný, a liší se od autora k autorovi. Obecně lze ale říci, že vrstva má širší záběr, a třída je menší celek uvnitř vrstvy. Tento rozpor co je vlastně vrstva a co je třída velmi názorně vystihla Šanderová. „*Základní segmenty stratifikačního systému moderní společnosti jsou třídy a vrstvy. V jejich rámci nejvýše stojí elity a nejnižše deklasovaní. Vzdor tomu, že pojmy třída a vrstva jsou v rámci teorií a výzkumu sociální stratifikace pojmy ústřední, neoznačují vždy totéž. Nicméně určitý trend lze vystopovat. Pojem třída většina autorů vztahuje k takovému uskupení lidí, které je alespoň tzv. potenciální kolektivitou. Oproti tomu pojem vrstva většina autorů vymezuje jako sociální kategorii lidí, tj. souhrn osob, které mají nějakou stejnou sociální charakteristiku (sociálně ekonomický status). Vrstvy bývají někdy považovány za segmenty tříd. Lze se však setkat s autory, kteří tyto dvě situace nerozlišují a pojmu třída používají i tam, kde by většina sáhla po pojmu vrstva a naopak.*“ [ibid., 137].

Obecně lze tedy říci, že společenská vrstva je skupina obyvatel, sdílející podobné postavení, společenskou prestiž, podobný majetek, jak hmotný tak nehmotný. Mají relativně vyrovnané životní šance, tím mám na mysli přístup ke vzdělání, zdravotní péči, volnočasové aktivity a podobně. Mají vesměs podobné volnočasové aktivity a kulturní vyžití. Sdílejí téměř stejné pracovní předpoklady a životní návyky. Obývají srovnatelné oblasti a jejich potenciální sociální mobilita je vesměs identická. Pojem

sociální vrstva si můžeme představit jako kámen, ze kterého se chystáme vytesat sochu, již je právě sociální třída.

Sociální třída je užší pojem sociální vrstvy. Diverzifikace obsahů různých forem kapitálu, předpokladů a kvalit není nikterak velká uvnitř třídy, naopak ve společenské vrstvě jako celku je různorodost značná. Sociální třída je již v jistém slova smyslu kolektivistická, platí zde určitý skupinový duch. Jak rozlišuje Marx takzvanou „*třídu o sobě*“, kterou lze právě označit za vrstvu, tedy určité seskupení lidí, kteří mají podobné sociální charakteristiky a „*třídu pro sebe*“, což je již užší, kolektivistická skupina obyvatel, jež můžeme označit za sociální třídu. [ibid., 47]. Stejně tak různorodost zaměstnání uvnitř sociální třídy bude nesrovnatelně menší než v rámci společenské vrstvy. Můžeme například na modelu střední vrstvy, čili vrstvy nejširší, vyzorovat značné rozdíly u horních tříd střední vrstvy a jejich spodních tříd, a to jak v zaměstnání, vzdělání, kulturním vyžití, tak i v jiných charakteristikách.

Vše co zde popisuji, je pouze v rámci západních kapitalistických společností, tedy společností globalizovaných, v nichž sami žijeme. Pro plné pochopení pojmu sociální vrstva, respektive třída, považuji za nezbytný exkurs do minulosti. Tím mám na mysli feudální společnosti, z nichž se právě moderní kapitalismus vyvinul.

2. FEUDÁLNÍ ROZVRSTVENÍ SPLEČNOSTI

Ve feudálních společnostech nemluvíme o společenském rozvrstvení v dnešním slova smyslu, mluvíme o takzvaném stavovském uspořádání společnosti. Společenské postavení bylo dědičné. Titul byl udělen panovníkem za služby koruně či za vojenskou službu a byl děděn z generace na generaci. „*Feudalizmus se plně rozvinul ve 12. století jako odpověď na rostoucí majetek a moc městských kupců, kteří usilovali o urozený status. Pro ochranu zachování svých privilegií urození definovaly zákonem 3 stavy: urozené, duchovní a poddané (mezi poddané počítáme nevolníky, řemeslníky, obchodníky a měšťany).*“ [W. Thompson, J. Hickey 2012, 201]. Stavovský systém je do jisté míry podobný kastovnímu systému¹, ale není tak extrémně uzavřený. Z pozic ve stavovském systému vyplývaly určité pravomoci a privilegia, například to, že urození vybírali od svých poddaných (lenní systém) desátky, již byly určitou formou daní. Ty představovaly jakousi formou platby za ochranu, kterou jim urození poskytovali. Především to znamenalo vojenskou a jistou formu právní ochrany (oproti ostatním poddaným). Jak jsem již zmínil, základní tři stavy byly: 1) Urození, což bývali zasloužilí válečníci. 2) Duchovní, ti měli na starost církevní záležitosti, ale většinou vlastnili i velmi rozsáhlé pozemky. 3) Poddaní, kteří měli minimální majetek, nízký společenský status a marginální politickou moc. Na čele celého společenského žebříčku a politické moci pochopitelně stál panovník a jeho rodina. Mimo toto schéma byla položena skupina obchodníků a řemeslníků, kteří byli pomyslně postaveni nad poddané. Jejich lepší pozice oproti poddaným plynula z majetku, který ovládali, a který byl relativně velkých rozměrů. Právě po přechodu na třídní společnosti tato třída obchodníků byla ve velmi výhodné pozici, díky kapitálu, kterému vládla. [Tischler 2011, 200].

Na rozdíl od kastovního systému, ve stavovském systému je vysledovatelná i jistá sociální mobilita, leč velmi omezená. Jak uvádí Tischler: „*Stavovský systém je*

¹ Kasty jsou k nalezení například v Indii. Jsou vzájemně nemísitelné, a to za žádných podmínek. Do kasty se člověk rodí a v ní i umírá. Nelze mluvit o žádné formě sociální mobility. Vzájemná mezikastovní interakce je velmi omezená, mezikastovní sňatek není možný, stejně tak není možné stolat se členy jiné kasty. Dokonce i jídelníček mají odlišné kasty rozdílný, dokonce i určité práce může vykonávat pouze a jenom určitá kasta. Ekonomická stránka věci v kastovním systému nehraje žádnou roli. Celkem rozlišujeme 5 kast, ovšem v tradičním slova smyslu jsou pouze 4 a nedotknutelní jako vrstva nejnižší, stojí jaksí mimo toto schéma. První a nejvyšší kastou jsou kněží, tak zvaní brahmíni. Druhou jsou válečníci a vládci, tak zvaní kshatriáni. Ve středu indického kastovního systému leží zkušení obchodníci a úředníci, kterým se říká vaisyati, po nich následuje kasta nezkušených pracovníků, tak zvaných sudras a na dně indické společnosti je kasta nejnižší, takzvaní nedotknutelní. [W. Thompson, J. Hickey 2012, 200]

podobný kastovnímu, ale není tak extrémní. Jistá sociální mobilita je možná, ale v žádném případě v takové míře, jako v třídním systému.“ [ibid., 199]. Můžeme sledovat, že díky armádní službě, popřípadě vhodnému sňatku, byla sociální mobilita směrem vzhůru možná, byť velmi omezená a vzácná. Ale stejně tak lze i vysledovat sociální mobilitu směrem dolů, kdy zchudlá šlechta (která i přesto měla privilegia a postavení šlechty) zchudla natolik, že klesla do poddanského stavu a svá privilegia ztratila. Zmínil bych onu třídu kupců, protože někdy nabyli takového majetku, že si svoji vyšší společenskou pozici mohli koupit za peníze. Nejčastější případ mobility byl, když poddaní dokázali z velmi omezených zdrojů našetřit dostatečný majetek, aby své potomky poslali do kláštera. Došlo k průniku poddanského stavu do duchovního. I toto bylo velmi náročné a ne příliš pravděpodobné. Důvodem tomu bylo, že většina majetku byla akumulována v rukou urozených, panovníka a církve. [ibid., 200].

Pozůstatky feudálního systému můžeme dodnes, i když pouze v tradičním a ceremoniálním smyslu, pozorovat ve Spojeném království. Jak uvádí Giddens: *„Zbytky tohoto systému ještě dodnes přežívají ve Velké Británii, kde jsou dodnes uznávány dědičné tituly a významní podnikatelé nebo státní úředníci mohou být za své zásluhy povýšeni do rytířského či šlechtického stavu.*“ [Giddens 1999, 256].

3. ZÁKLADNÍ TEORIE SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE

V této kapitole se pokusím objasnit jednotlivé teorie přístupu k problematice sociální stratifikace. Pro vysvětlení problematiky sociální stratifikace se mi jako nejvhodnější jeví vysvětlit, a mezi sebou porovnat, čtyři základní teorie. Teorií je vícero, ale tyto teorie jsou z převážné většiny odvozeny z těchto čtyř základních teorií. Mému účelu poslouží nejlépe. Jako první se budu zabírat Marxovou teorií, která tvoří základ většiny ostatních teorií sociální nerovnosti a rozvrstvení společnosti. Na Marxe navážu Davis-Moorovou teorií funkcionalismu, která na tuto problematiku hledí spíše prakticky. V neposlední řadě se budu zabírat Weberovou multidimenzionální teorií, která je základem všech současných teorií a výzkumu v této problematice. Nakonec se věnuji teorii Goldthorpa, která vznikla na pozadí stratifikačního výzkumu ve Velké Británii a z drtivé většiny staví na Weberovu modelu. Lze ji považovat za nejuniverzálnější současnou teoretickou základnu sociální stratifikace.

3.1. MARXOVA TEORIE

Teorie třídní společnosti Karla Marxe se řadí mezi první z teorií sociální stratifikace vůbec. A jako taková nám z dnešního hlediska může připadat jednoduchá, ba dokonce jednostranná, která nemá moc široký záběr, protože se zabírá pouze kapitálem. Při bližším zkoumání zjistíme, že právě Marxova teorie je nejuniverzálnější a nejzákladnější ze všech. V jistém smyslu je jednostranná, protože je zaměřena pouze na kapitál jako determinant rozvrstvení společnosti. Této jednostrannosti se všichni jeho následovatelé, kritici nebo konkurenční teoretici snažili vyhnout. Nikdo se nepokusil zpochybňovat to, že majetek hraje dominantní roli na jevišti sociální stratifikace. Další autoři pouze tuto kapitálově centrickou teorii rozčleňovali více determinanty a dimenzemi, které hrají roli v rozdělení společnosti.

Marx stavěl svoji teorii na dvou základních třídách, a to buržoazii a proletariátu. Tyto pojmy se lépe pochopí, použijí-li pojmy vykořisťovatelé a vykořisťování. Můžeme mluvit o těch, kteří kapitálu vládnou, což je třída vlastníků, buržoazie a těch, jež majetek nemají, vlastní pouze výrobní faktor, tedy práci. Buržoazie tuto práci poptává, z jejího produktu má zisk a pouze malou část tohoto zisku přerozděluje ve formě důchodu zpět proletariátu, čímž dochází k vykořisťování. Ve spojení s Marxovým modelem mluvíme o dichotomickém stratifikačním modelu. [J. Šanderová 2000, 44].

Myslet si, že Marx pracoval pouze se třídou buržoazie a proletariátu by bylo chybné, rozlišoval i střední třídy. Střední třída v Marxově pojetí není třída v pravém slova smyslu, jako třídy vykořisťovatelů a vykořisťovaných, ale střední společenské třídy považuje za takzvané třídy přechodné. Dle Marxe jsou přechodné třídy pozůstatek předchozího ekonomického uspořádání společnosti. Střední třídy považuje pouze za dočasné, a proto v jeho pevném modelu struktury sociální stratifikace nezaujímají pevné místo. [Marx 1972, 24].

Saunders o jistém přechodném prostoru mezi protichůdnými třídami vykořisťovatelů a vykořisťovaných tvrdí, že „*pokusy vymezit střední třídu v tomto schématu nevyhnutelně vyústí dementováním celé této teorie.*“ [Saunders 2001, 17]. Právě díky jisté fluiditě středních tříd ani sám Marx není jednotný v jejich kategorizaci, a dochází k mírným rozporům v celé jeho teorii tříd. [J. Šanderová, 2000, 43]. Nabízí se mi přirovnat Marxovy střední třídy ke kupcům ve feudálních společnostech, protože stejně jako Marxovy střední třídy i ony stály jaksí mimo daný systém sociální stratifikace.

Takto sám Marx v Manifestu komunistické strany definuje přechodné střední třídy (v jeho terminologii střední stavy). „*Dosavadní nižší vrstvy středních stavů – drobní průmyslníci, malí obchodníci a rentiéři, řemeslníci a rolníci – všechny tyto třídy klesají do řad proletariátu, z části proto, že jejich kapitál nestačí k provozu velkých průmyslových podniků a podléhá v konkurenci s většími kapitalisty, z části proto, že jejich odborná zručnost je znehodnocena novými způsoby výroby. Tak se proletariát rekrutuje ze všech tříd obyvatelstva.*“ [Marx 1972, 22-23].

Z tohoto úryvku je zcela zřetelné, že Marx prostor mezi buržoazií a proletariátem vnímá jako přechodný meziprostor středních společenských stavů, z nějž ti, kteří mají dostatečný kapitál, mají šanci být v buržoazii a ti ostatní klesnou do proletariátu. Ale přesto si Marx uvědomuje, že tato přechodná třída nikdy zcela nezanikne, protože vytváří jakési spojení mezi buržoazií a proletariátem, například uvedu třídu finančníků.

Dále se Marx zabývá rolí, kterou tyto mezilehlé třídy hrají v třídním boji. Důležité je také povšimnutí si toho faktu, že Marx o mezilehlých třídách nemluví jako o středních třídách, protože za třídy považoval pouze, jak jsem již zmínil, buržoazii a proletariát. Mluví o „*středních společenských stavech*“. Tuto roli středních tříd v třídním boji příkladně ilustruje následující úryvek opět z Manifestu komunistické strany. „*Střední*

stavy: malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník – ti všichni bojují proti buržoazii, aby zachránili před zánikem svou existenci jako střední stavy. Nejsou tedy revoluční, nýbrž konzervativní. A nejen to, jsou reakční, snaží se otočit kolo dějin zpět. Jsou-li revoluční, tak jen vzhledem k svému nastávajícímu přechodu do řad proletariátu, pak nehájí své nynější, nýbrž své budoucí zájmy, pak opouštějí své vlastní stanovisko, aby se postavili na stanovisko proletariátu.“ [Marx 1972, 24]. Z čehož je zřejmé, že dle Marxe jedinci ze středních tříd mají tendenci přidávat se či podporovat tu či onu stranu, na které eventuelně skončí.

Marx ale nerozlišuje pouze kapitalistickou a socialistickou (komunistickou) společnost. Vymezil čtyři základní formy uskupení společnosti. Antickou, feudální, kapitalistickou a komunistickou. Společnosti se vyvinuly z otrokářské do feudální, z níž dospěly ke kapitalistické, jež nenávratně přeroste ve společnost socialistickou (komunistickou) pro nastolení sociální rovnosti. [J. Šanderová 2000, 42].

3.2. STRUKTURÁLNÍ FUNKCIONALIZMUS DAVISE A MOORA

Strukturální funkcionalismus, zkráceně funkcionalismus je teorie, kterou zprvu rozvinul Talcott Parsons. Jeho složitá díla do přístupnější podoby převedli dva nejvýznamnější zástupci strukturálního funkcionalismu a to Kingsley Davis a Wilbert Moore. Teorie se točí kolem úvahy o funkci jednotlivce či skupiny jednotlivců pro celou společnost a z toho plynoucí pozice, jež zastává.

Pokud teorii strukturálního funkcionalismu velmi zjednoduším, lze říci, že společenské pozice jsou obsazovány dle zákona vzácnosti, tedy vyšší, potažmo vzácnější a prestižnější pozice, jsou obsazovány lidmi s náležitou zkušeností, talentem a vzděláním. Aby tito kompetentní lidé nešli jinam, musí pro ně být pozice atraktivní natolik, aby je vykonávali. Mluvíme o jistém motivačním principu. Tyto odměny jsou dle Šanderové trojího druhu. „1. *Existenční prostředky a další odměny zajišťující více či méně komfortu*, 2. *Prostředky zpříjemňující plnění příslušné role*, 3. *Prostředky podporující sebeúctu a rozvoj osobnosti*.“ [Šanderová 2000, 63] Za pomoci tohoto principu se odstupňovává společnost (dle funkcí a předpokladů k nim) a z toho i rozdělení ekonomických statků.

„Davis a Moore, stejně jako všichni funkcionalisté, přirovnávají společnost k mechanismu, organizmu či systému, jehož jednotlivé části plní nejrůznější funkce

nezbytné pro jeho přežití. Společnost si tak lze představit jako systém statusů, které se liší ve dvou základních aspektech: 1. Nalik jsou důležité pro společnost: 2. Nalik náročná je příprava a mimořádný talent, který se předpokládá u osob, které mají status obsadit. “ [ibid., 62].

Davis s Moorem uvádějí tři funkce nezbytné pro existenci společnosti a druhy pozic, jíž představitelé konají. [ibid., 62-63].

1) Definice a podpora hodnot a cílů

Jedná se o morální kodex. Formulování základních hodnot a cílů vede k zachování systému. Tuto funkci plní náboženství (duchovno).

2) Podpora normativního systému

Jedná se o model vlády, řízení společnosti, politiku. Představitelé těchto pozic mají následující úkoly: a) rozhodují o konfliktech b) řídí a plánují c) diplomacie (zahraniční vztahy).

3) Hledání prostředků k dosahování cílů

Ekonomická činnost, jež poskytuje prostředky pro chod celé společnosti.

Nejvýstižněji celou funkcionalistickou teorii vysvětlují sami Davis s Moorem. „*Kdyby povinnosti svázané s různými pozicemi byly všechny rovnocenně příjemné lidskému organismu, stejně důležité pro přežití společnosti a kdyby všechny vyžadovaly stejnou dávku schopností a talentu, nebylo by podstatné, kdo obsadí kterou pozici, a problém sociální alokace by byl daleko menší. Ale to, kdo které pozice obsadí, je ve skutečnosti velmi důležité nejen proto, že některé pozice jsou svou povahou příjemnější než ostatní, ale také proto, že určité pozice vyžadují specifický talent či výcvik, a některé jsou funkčně důležitější než jiné. Je také nutné, aby povinnosti týkající se jednotlivých pozic byly vykonávány s pečlivostí, jež jejich důležitost vyžaduje. Společnost tedy v prvé řadě musí mít nutně druh odměn, které může použít jako motivace, a také nějaký způsob jejich diferencované distribuce na základě zastávaných pozic. Odměny a jejich rozdělování se stávají součástí sociálního řádu a tak vlastně vytvářejí stratifikaci.*“ [Davis a Moore 1966, 48 in ibid., 63].

Ovšem ani Davis s Moorem svůj funkcionalistický přístup neženou do extrému a připouštějí, že někdo může dobrou pozici získat na základě dobré či jinak výhodné výchozí pozice, například rodinným majetkem, dědictvím, patentem a podobně. Ne

vždy musí být pozice výsledek příjmů. Nevidí výchozí ekonomické postavení jako reálný determinant nikterak zásadní.

Davis a Moore dále rozlišují i různé druhy společností s různými formami funkční sociální stratifikace odvozené z určitých hledisek. Například z hlediska specializace práce, a to na společnosti specializované a nespecializované. Dále například z hlediska sociálních rozdílů, na společnosti rovnostářské a nerovnostářské. Rozlišují společnosti i na rovině sociální otevřenosti, na společnosti sociálně mobilní a sociálně uzavřené a také na rovině třídní solidarity. Hovoří o společnostech třídě organizovaných a neorganizovaných. [ibid., 65-66].

Šanderová za tři základní faktory determinující společenské postavení u strukturálních funkcionalistů považuje: „1) významnost pozice pro fungování společnosti jako celku, 2) rozšířenost talentu, který je nutný k plnění role spojené se statusem potřeb, a 3) náročnost získávání příslušné kvalifikace.“ [ibid., 67].

Nerovnosti jsou u funkcionalistů považovány za pozitivní a nevyhnutelný jev. Ohodnocení jednotlivých funkcí v konečném důsledku prestiž funkce a s tím i společenská pozice, probíhají na základě nevyslovené všeobecné dohody, proto se někdy lze setkat i s označením konsenzuální teorie (namísto funkcionalistické). Ovšem i zde Saunders vyjadřuje určitou antitezi. Pokud je funkcionalismus stavěn na obsazování pozic dle důležitosti a předpokladů k této funkci, je otázkou, co je ona důležitost a kompetence, ta je přeci závislá na aktuální situaci a subjektivní důležitosti. Jak uvádí Saunders, nelze zcela jasně říci, že jedna pozice je důležitější než jiná, jsou pouze funkčně odlišné, jinak by tyto pozice neexistovaly. Obecně lze tedy říci, že uklízečky jsou stejně důležité jako manažeři a jejich reálná důležitost je jim připisována subjektivním posuzováním. [Saunders 2001, 60-61]

3.3. WEBEROVA TEORIE

Max Weber na rozdíl od Marxe sociální třídy neodděloval tak radikálně. Jednotlivé sociální třídy viděl spíše jako nějaký společenský celek, který má podobné ekonomické charakteristiky. Tyto celky jsou definovány podobným zdrojem obživy, který poskytuje podobný ekonomický kapitál a společenskou prestiž. Weber na rozdíl od Marxe vysledovává i jiné faktory než kapitál, které společnost rozvrstvějí. Proto je Weberův přístup k problematice sociální stratifikace označován za

multidimenzionální. [Saunders 2001, 20-21]. Podobně jako Marx rozlišuje třídy vlastnické a výdělečné.

Vlastnické třídy

Jsou ty třídy, jež vlastní určitý kapitál, majetek či výrobní faktory, z nichž jim plyne příjem. Weber rozlišuje tři druhy vlastnických tříd:

- Pozitivně privilegované – pozitivně privilegovaní jsou ti, kteří mají zisk, rentu z vlastnictví kapitálu (hmotného i nehmotného).
- Negativně privilegované – mezi ně počítáme chudé a dlužníky.
- Mezilehlé – do mezilehlých tříd vlastníků řadíme ty, kteří obchodují, podnikají nebo jinak nakládají s majetkem (pracovníci, zaměstnanci), dovedností a vzděláním.

Výdělečné třídy

Jsou v podstatě mezilehlé vlastnické třídy, u kterých není úspěch vlastnit, ale uspět na trhu zboží a služeb a opět se dále dělí na:

- Pozitivně privilegované – obchodníci, bankéři, podnikatelé nebo i osoby samostatně výdělečně činné.
- Negativně privilegované – sem patří dělníci všeho druhu.
- Mezilehlá výdělečná třída – tu tvoří řemeslníci a především úředníci všeho druhu (státní i soukromý sektor). [Šanderová 2000, 53-54]

Ovšem nejdůležitější ve Weberovském pojetí sociální stratifikační teorie je pochopit jeho multidimenzionální přístup, protože právě na něm je stavěna většina soudobých stratifikačních teorií, jak později ukážu. Ten velmi přesně vystihuje Weber:

„Ekonomicky podmíněná moc není ovšem totožná s mocí vůbec. Naopak, vznik ekonomické moci může být spíše důsledek moci, která má jiné základy. Lidé však zase neusilují o moc jen k účelům ekonomickým (obohacení). Moc, včetně moci ekonomické, může být hodnocena sama o sobě a velmi často je touha po moci podmíněna sociální ctí, kterou přináší. Avšak ne každá moc přináší čest. Typický americký šéf stejně jako typický velkospekulant se jí vědomě zřikají: zcela všeobecně zejména právě pouhá ekonomická moc, speciálně nahá peněžní moc, není nijak uznávaným základem sociální ctí. Na druhé straně základem sociální ctí není jen moc.

Naopak může být sociální čest (prestiž) základem moci, včetně moci ekonomické a často tomu také tak bylo. Právní řád může být zárukou jak moci, tak také cti. Není však přinejmenším jejich primárním zdrojem, i když zde také je dodatečným činitelem, který zvyšuje naděje na dosažení moci a cti, avšak nemůže je na vždy zajistit. Způsob jakým je rozdělena sociální čest v pospolitosti mezi typické skupiny podílející se na tomto rozdělení, můžeme nazvat sociálním řádem. K právnímu řádu má ovšem sociální řád podobný poměr jako hospodářský řád. Není však s hospodářským řádem totožný, protože hospodářský řád je pro nás jen způsobem rozdělování a používání ekonomických statků a služeb. Sociální řád je ovšem ve velké míře podmíněn hospodářským řádem a opět na něj zpětně působí.“ [Weber 1967, 67-68 in ibid., 61].

Z tohoto úryvku je tedy zřejmé, že Weber rozčleňoval jisté 3 formy determinantů sociální stratifikace. Rozlišoval více faktorů, které ovlivňují sociální postavení jedince ve společnosti než pouze Marxův kapitál, proto je Weberův přístup nazýván multidimenzionálním. Tyto rozdílné dimenze Weber sám nazývá řády. Saunders výstižně porovnává Marxe s Weberem: „*Na rozdíl od Marxistického pojetí, Weber teorii stratifikace pojímá multidimenzionálně, to mu umožňuje analyzovat jak třídní tak i netřídní struktury společenské nerovnosti.*“ [Saunders 2001, 20].

1) Hospodářský řád

Je rozdělení společnosti v ekonomické rovině, dá se tedy říci v rovině Marxova kapitálu. Vyjadřuje rozdílnost přístupů k materiálním zdrojům. Pravidla, dle kterých jsou ve společnosti rozdělovány statky. Jak trefně vyjádřil Saunders: „*Pokud mám něco, co ty chceš nebo potřebuješ, tak potom tedy jsem v pozici, kdy mám nad tebou moc.*“ [ibid., 20].

2) Právní řád

Vyjadřuje politickou moc, legitimitu. Společenská moc je dána postavením jedince (či skupiny jedinců) z právního hlediska (nemusí být významní ani v sociálním ani v hospodářském řádu).

3) Sociální řád

Jedná se o princip společenského uznání, prestiže. Můžeme mluvit o přirozeném respektu, o určité sociální síle plynoucí z nadání, autority, respektu, vzdělání, chování a podobně. „*Pokud ke mně vzhlížíš nebo věříš, že jsem ti nějakým způsobem*

společensky nadřizen, tak je pravděpodobné, že se podrobíš mým přáním a rozkazům.“ [ibid., 20].

„Zpravidla je jedincovo chování determinováno podvolením se rozkazu. Pravidla pracovního kolektivu jedince zavazují, tyto závazky se jedinec většinou snaží naplňovat. To z části proto, že neposlechnutí by pro něho mělo formální negativní následky ale z části i proto, že by se to přičilo jeho smyslu pro povinnost, což je pro něj v menší či větší míře absolutní hodnota.“ [Weber 1947, 124].

Zde Weber na příkladu neuposlechnutí rozkazu (či pravidla) v pracovním kolektivu ukazuje to, že toto neuposlechnutí porušuje rovnou dva řády. Zaprvé řád právní, což znamená neuposlechnutí rozkazu, i když jsem k němu právně zavázán, což vede k formálním sankcím. Zadruhé řád sociální, kdy neuposlechnutí znamená jisté společenské selhání a provinění, kdy ve výsledku jedinec bude trestán vlastním studem za své chování.

Weber nerozlišoval pouze třídy v tržním hospodářství, jak je známe dnes, ale rozlišoval i společenské stavy a strany.

Společenské stavy

Stavy měl Weber na mysli uspořádání společnosti ve feudálních společnostech. Weber považoval za nejčistší formu stavů kasty, díky tomu, že postavení je dědičné a sociální mobilita velmi omezená (v kastách nulová). Weber ale dokáže stavovské charakteristiky vidět i v současném společenství tržního hospodářství. Mluví o takzvaných statusových skupinách, kterými má na mysli pevné uskupení oborových profesionálních pracovníků, jako příklad uvedu horníky. Mají specifický životní styl, žijí ve velmi semknuté komunitě, mimo kterou se v podstatě nestýkají, vytváří si jakousi formu vlastní subkultury. Šanderová mluví o takzvaných „pseudostavech“ a Weber o statusových skupinách. [Šanderová 2000, 55-56].

Společenské strany

Nelze je chápat jako společenské vrstvy. Dle Webera to jsou racionálně organizované skupiny s určitým společenským účelem. Seskupují se za účelem ovlivňování dění ve společnosti. Společenská strana je formální skupina složená z obyvatel z různých společenských tříd, jedná se například o různé politické strany či občanská hnutí.

3.4. GOLDTHORPŮV MODEL

O Goldthorpovu modelu se dá říci, že přímo navazuje na Webera a jeho multidimenzionální pojetí. Goldthorpe se výzkumu sociálních struktur věnuje od začátku šedesátých let, hlavně v rámci Velké Británie. Jeho přístup je velmi často označován za neoweberizmus. Goldthorpe původně nebyl teoretik, a žádnou teorii nepřipravoval, pouze chtěl Británii kategorizovat do společenských tříd, vycházejících z Weberova multidimenzionálního pojetí. Samotnou svoji teorii zformuloval až v roce 1996.

Nejprve přišel s modelem 11 tříd, který byl redukován na 7, protože rozdíly mezi 11 třídami byly sporné. Dnes se dokonce pracuje s modelem, který byl redukován na pouhých 5 tříd. Jak jsem již zmínil, nejprve nerozvinul žádnou teorii, později zjistil, že bez ní se jeho model neobejde. Goldthorpovo schéma je konstruované okolo struktury zaměstnání. To tvoří páteř sociálního schématu tak, jako u strukturálních funkcionalistů, ale je přesnější, protože zohledňuje jiné formy kapitálu, a to kulturní a sociální, a do popředí se dostává i faktor životního stylu. Tedy nezajímal se o sociální skupiny pouze v základních Weberovských řádech, ale uvědomoval si, že lidé jsou někde řazeni a podle toho s kým se stýkají, kde a jak se sdružují, kde bydlí (lokalita), jaké mají koníčky, co vlastní, ve zkratce řečeno rozvinul Weberův model do detailu, a přitom si uvědomoval funkcionalistické pojetí teorie sociální stratifikace.

Pracoval i s pojmem sociální mobilita a zkoumal, jak a díky čemu se jedinci posouvají ve společenském žebříčku nahoru a dolů. Sociální stabilitu, nebo nízkou mobilitu považuje za důkaz existence tříd. Konflikt ve společnosti nepovažuje za nevyhnutelný nebo nutný, na rozdíl od Marxe. Třidu vidí spíše v rámci jisté uzavřenosti, ve snížené inter i intra generační mobilitě.² Podobně jako Weber, vnímá sociální třídy spíše jako celky, jež se moc nemění a funguje zde jakýsi kolektivistický duch. Goldthorpe definuje sociální skupiny jako: „*kolektivity individuí a rodin udržující si určité třídní postavení v čase.*“ [Goldthorpe 1996, 486 in Šanderová 2000, 95].

Goldthorpovo třídní schéma (70. léta)

Je řízeno dle zaměstnání, jež odstupňoval podle žádanosti zaměstnání na trhu práce a pracovními podmínkami.

² (Intergenerační mobilita je mobilita uvnitř generace, kdy do vyšší společenské třídy postoupím za svého života. Intragenerační nebo také mimogenerační mobilita je mobilita, kdy potomci jedince budou mít lepší sociální status než rodiče, a to hlavně kvůli lepšímu vzdělání).

I) Servisní třída

Sem patří vysokoškolsky vzdělaní odborníci, úředníci a funkcionáři. Soukromí podnikatelé (úspěšní), ředitelé a různí vlastníci většího kapitálu. Goldthorpe záměrně nerozlišuje vlastníky a nevlastníky v této třídě, neboť jsou většinou významní funkcionáři a i akcionáři v jednom, nebo jejich nevlastnická pozice je tak vysoká, a stále roste, že v této třídě bez problému figurují svými příjmy. Mají velkou autoritu a volnost rozhodování.

II) Subservisní třída

Subservisní třídu lze připodobnit k servisní třídě, ovšem v menším měřítku. Nemluvíme o vysokoškolácích, ale středoškolácích, kteří si našli výhodnou pozici v menším, ale prosperujícím podniku a ne ve velkém, nadnárodním podniku nebo korporaci. Mají jistou volnost rozhodování a autoritu. Nad sebou právě mají servisní třídu, proto o ní Goldthorpe mluví jako o druhé servisní třídě.

III) Rutinní nemanuální pracovníci

Úředníci, administrativní pracovníci, prodavači a zaměstnanci ve službách. Mají znatelně nižší příjmy než v servisních třídách, ale relativně jisté zaměstnání a příjmy. Tuto třetí třídu lze označit za byrokratickou.

IV) Maloburžoazie

Je třídou farmářů, řemeslníků a jiných osob samostatně výdělečně činných. Příjmy se v této třídě značně liší. Jejich životní jistota a vyhlídky nejsou nikterak jisté.

V) Mistři

Je to třída středoškolsky vzdělaných techniků, částečně manuálně pracujících a přímých nadřazených dělníků. Mají zpravidla vyšší příjmy než pracující ve třetí třídě a značnou jistotu zaměstnání a budoucnosti.

VI) Kvalifikovaní námezdní pracovníci

Je to třída dělníků, kvalifikovaných či polokvalifikovaných, zaměstnaných v průmyslu. Mají relativně nízké platy a jistota zaměstnání není až tak jistá jako například u třetí či páté skupiny.

VII) Nekvalifikovaní námezdní pracovníci

Jejich práce je buďto špatná nebo žádná. Mají velmi špatné platové podmínky a jejich sociální prestiž je marginální. Nelze hovořit o životní a kariéerní jistotě.

Goldthorpe uvažuje o prvních tří třídách jako o “bílých límečcích,” nebo také o takzvaném salariátu, což je odvozeno od anglického slova salary, které znamená výplata. Jedná se tedy o vrstvy, které pobírají mzdu. Přičemž třetí, čtvrtou a pátou třídu považuje za třídy mezilehlé, v jakémisi smyslu střední třídy a poslední dvě třídy jsou třídy dělnické. [Šanderová 2000, 95-97] Toto jeho původní schéma revidoval, lze říci aktualizoval, do podoby, se kterou se setkáváme dodnes v mezinárodních výzkumech (tedy aspoň z části).

Revidované Goldthorpovo schéma (1979)

1) Servisní třída

Která obsahuje I a II třídu původního schématu

Mezilehlé třídy

2) Rutinní nemanuální pracovníci

Administrativa, prodavači, dělníci ve službách a podobně

3) Maloburžoazie

Osoby samostatně výdělečně činné (VI třída původního schématu)

4) Farmáři

Zvláště vyčleněná podtřída VI třídy původního schématu

Dělnická třída

5) Kvalifikovaní dělníci

Skládají se z V a VI třídy původního schématu

6) Nekvalifikovaní dělníci

Polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci mimo primární výrobu

7) Zemědělství dělníci

4. ZÁKLADNÍ ČLENĚNÍ SOCIÁLNÍCH VRSTEV

Jak jsem již ukázal v předchozí kapitole, teorií o sociální stratifikaci je několik a názorová diverzifikace je značná. Všechny modely počítají s tím, že existují základní vrstvy, které se dále dělí na jemněji rozdělené třídy. Snad až na Marxe, který se střední třídou ve své teorii počítal pouze jako s nějakou dočasnou, přechodnou třídou, máme tři nejzákladnější sociální vrstvy. Těmito vrstvami jsou vyšší, střední a nižší. Za základní model rozdělení soudobých společností můžeme považovat výše popsany Goldthorpův model. Pokud je řeč o vyšší společenské vrstvě, budeme se spíše setkávat s označením elity, elitní společenské třídy a podobně. Nejvýstižněji rozdělil tři základní společenské vrstvy Keller, který definoval tyto tři společenské vrstvy jako tři rozdílné sociální světy, jakési infrasvěty, které jsou vzájemně odloučené uvnitř našeho světa. Právě na základě *Tří sociálních světů* budu koncipovat tuto kapitolu, protože Keller velmi výstižně a pochopitelně kategorizuje jednotlivé třídy.

Kellerovo schéma tří sociálních světů

Pro Kellerovo schéma tří sociálních světů je nejdříve nutné vysvětlit pojem postindustriální společnost. Keller v rámci celého svého schématu uvažuje právě o postindustriální společnosti, která se začala formovat po druhé světové válce v západních společnostech. U Kellera se po této kapitole zaměřím na determinanty sociální stratifikace, které rozlišuje právě na pozadí postindustriálních společností. Považuji vysvětlení pojmu postindustriální společnosti za primární předtím, než se pustím do Kellerových teorií.

Přechod k postindustriální společnosti

O postindustriální společnosti lze mluvit i jako o společnosti, kde vládne ekonomika služeb. Postindustriální společnost se v západních společnostech začala rozvíjet po konci druhé světové války. K nárůstu nerovnosti a chudoby ovšem dochází až od poloviny 70. let. Hlavními autory zabývajícími se problematikou postindustrializace společnosti jsou Alain Touraine a Daniel Bell, kteří se jednohlasně shodli, že ve společnosti služeb hraje nejdůležitější roli vzdělání. Za nejdůležitější instituci považují univerzitu. Touraine i Bell ovšem opomíjejí skutečnost, že tento přechod k postindustriální společnosti se odehrává hlavně ve velkých městech. Přechod

k postindustriální společnosti značí přesun z klasického proletariátu (dělnictva) k proletariátu služeb. Touraine a Bell se nadále shodují, že teoretické znalosti, tedy vzdělání, bude mnohem důležitější než technické zdatnosti. Z čehož opět vyplývá, že manuální a technická zručnost je na ústupu před vzděláním teoretickým. [Keller 2010, 14-16] Bell uvádí: „*Kontrola společnosti již není primárně ekonomická, nýbrž politická. Druhou hlavní historickou změnou je výrazné oddělení sociálního postavení od vlastnictví.*“ [Bell 1973, 373 in ibid., 18]

Tři sociální světy

Schéma tří sociálních světů je u Kellera schéma rozdělení do tří sociálních tříd, a to elity, střední třídy a podtřídy (deklasovaní). Název tří sociálních světů, namísto třeba tří sociálních skupin, volí záměrně. Keller vidí mezi těmito třídami takové rozdíly a mezi elitami a zbytkem velmi silné bariéry, že volí slovo svět. Tím chce naznačit to, že tyto tři skupiny žijí každá v jiném světě. Elity žijí komfortně, střední třídy v nejistotě, z ruky do pusy a deklasovaní jsou ti, co boj o lepší postavení na sociálním žebříčku prohráli.

Elity

Keller sám o elitách mluví jako o „kastě vyvolených“, protože právě oni jsou ta menšina, co ovládá masy. Hned na začátku je důležité uvést, že rozděluje elity na dvě podtřídy, a to diskrétní elitu a pomocnou elitu, přičemž diskrétní elita je tradiční elita, jejíž postavení má kořeny v historii. Jedná se o aristokracii a pomocná elita jsou ti, co své postavení získali prací, takzvaní self-made mani. Elita je odtržena od zbytku společnosti, kterou ovládá. Keller o elitách mluví jako o lidech, kteří mají tolik peněz, že o nich nemusejí uvažovat. Kellerovou optikou je pouze elita pravou třídou, jako takovou (analogie k Marxově třídě pro sebe), tedy pouze elity nesou znaky třídy a pospolitosti. Protože u elit dochází k opevňování se od zbytku společnosti a žijí ve svém světě. Mají vlastní kulturní vyžití a zábavu. Obývají exkluzivní čtvrti, které vytvářejí město ve městě. Keller dokonce zachází až tak daleko, že elity připodobňuje ke kastám. [ibid., 64-70]

Diskrétní elita

Diskrétní elita je nejvyšší třída ze všech, její postavení pochází z velkého majetku, jenž je v jednotlivých rodech či rodinách střádán po generace. Diskrétní elitu lze velmi

dobře označit za společenskou aristokracii. Má velkou hrdost a uznává tradiční hodnoty, je tedy konzervativně zaměřená. Rodinný majetek a prestiž je jako štafeta z generace na generaci a rodinné jméno je jako značka jejich postavení. Pyšní se velmi dobrými společenskými kontakty a špičkovým soukromým vzděláním. Nepracují, žijí z renty, která plyne z jejich majetku. Obecně lze říci, že jejich peníze vydělávají za ně. Vlastní značné pozemky a jsou akcionáři, vlastní nemalé podíly v bankách. Diskrétní elitu lze z většiny označit za třídu akcionářů, finančníků, majitelů mnoha nemovitostí (ve zkratce rentiérů), kteří mají globální moc. Disponuje kulturním kapitálem a vlastní vícero bydlišť, protože pouze jedno bydliště by je deklasovalo.

Otázka bydlišť je zde důležitá, protože množství bydlišť reprezentuje moc diskrétních elit nad prostorem. Starobylost bydlišť diskrétní elity souběžně indikuje historickou důležitost a pevné kořeny ve společnosti. Jejich bydliště jsou většinou odlehlá, opevňují se od zbytku společnosti, ale to neplatí pouze o bydlišti. Opevňují se i v každodenním životě. Pro diskrétní elitu je příhodné být v pozadí a nepřímou, za pomoci prostředníků, ovlivňovat společenské dění. Své velmi kvalitní vzdělání získávají především na soukromých školách, a to ani ne tak z důvodu, že by jinde kvalitního vzdělání nedosáhli. Dle Kellera je nejrozvinutější systém elitních škol v Británii, Francii a Španělsku. Soukromé školy navštěvují, protože ve škole vznikají první vztahy a společenské kontakty, popřípadě lásky a bylo by nevhodné, aby se toto dělo mimo jejich opevněnou třídu elit. Již v útlém věku budují svůj sociální kapitál, který je nezbytný pro uchování jejich postavení. Ekonomické bohatství jde ruku v ruce s vysokým sociálním kapitálem. Právě proto Keller elitu, a především diskrétní elitu, připodobňuje ke kastám, protože členové diskrétní elity jsou vzájemně propojeni sňatkem, vztahy, majetkem a společnými operacemi a to vše uvnitř jejich opevnění ke zbytku společnosti. [ibid., 71-78].

Pomocná elita

Hlavní rozdíl, který lze u Kellera rozdělení diskrétní a pomocné elity vysledovat je ten, že pomocná elita na rozdíl od diskrétní pracuje. Majetek a postavení pomocné elity plyne z příjmů, který dostává na základě odborné vysoko příjmové práce, kterou vykonává. Na rozdíl od diskrétní elity, jejich postavení není tradiční a tolik pevné. Do třídy pomocných elit nejčastěji řadíme vrcholné manažery, velmi úspěšné profesionály a podnikatele, celebrity a vrcholné politiky. Právě třída pomocných elit stojí na pomyslné hranici, kterou se diskrétní elity opevňují, a právě pomocná elita činí rozhodnutí, která mají celospolečenský charakter (ovšem dění ovlivňuje diskrétní elita, pomocná je v roli vykonavatele). Pokud svůj majetek a status dokážou udržet dost dlouho a založit jistou formu tradice, postupují do diskrétních elit. Do třídy pomocných elit přicházejí zpravidla členové vyšších středních tříd (díky velkému úspěchu). Dle Kellera jejich snaha o transformaci finančního kapitálu na kapitál sociální či kulturní (po vzoru diskrétních elit) je alchymie, která končí povětšinou snobizmem. [ibid., 78-85].

Deklasování

Deklasování u Kellera zabírají nejnižší společenskou příčku. Pro popis této třídy Keller používá termín prekariát (s tím původně přišel Wacquant). Prekariát přesněji označuje deklasovaný proletariát. V třídě deklasovaných chybí skupinové povědomí a je zde velká materiální nouze. Tato třída je nejvíce individualizovaná ze všech, za největšího individualistu Keller označuje bezdomovce. Wacquant o prekariátu tvrdí: *„Je to mrtvě narozená skupina a lze jim pomoci jen tak, že se z ní dostanu. Buďto do stabilního námezdního poměru anebo pod ochranu sociální pomoci.“* [Wacquant 2007, 255 in ibid., 90].

I ti kteří práci mají, svoji pozici dělníka vnímají jako neúspěch. Přejdem na postindustriální společnost se z rolníků a drobných podnikatelů stali zaměstnanci. Na rozdíl od přechodu mezi elitami a střední třídou, kde je hranice velmi pevná, přechod mezi spodní střední třídou a deklasovanými je šedou oblastí, kde přechod je velmi snadný. Dříve byla skupina deklasovaných omezená, přechodem na postindustriální společnost se střední třída rozdrobila a dala vzniknout početné skupině deklasovaných.

Ti členové prekariátu, kteří ještě práci mají, pracují manuálně v těch nejpodřadnějších zaměstnáních za špatných smluvních podmínek, jsou závislí na sociální pomoci. Jejich

pracovní situace má i mnohé sociální následky. Ti, co ještě nějakou práci (Keller mluví o marginalizovaném dělníkovi) mají, žijí od výplaty k výplatě a je pro ně velmi obtížné podporovat svoje děti k lepšímu vzdělání, které by zvyšovalo šanci toho, že se z této situace vyprostí.

Keller se zabývá i sociálními důsledky nezaměstnanosti. Nezaměstnanost má vliv na rozpad rodin, přičemž právě u mužů ztráta zaměstnání velmi často vede k rozvratu manželství. Nezaměstnanost negativně ovlivňuje vztah rodič-dítě a zhorší se i příbuzenské vztahy. Pokud je jedinec dlouho nezaměstnaný, hrozí mu i společenské vyloučení z příbuzenstva. Dále je velkým problémem bydlení, kdy by většina nezaměstnaných musela zůstat na ulici, nebýt sociálních dávek. Právě sociální dávky ale mají vliv na to, že u těchto nejnižších vrstev došlo k jakési rezignaci a ztrátě vůle pracovat a udržovat stabilní rodinu. Právě díky sociálním dávkám narůstají počty matek samoživitelek a kriminalita mladistvých. [ibid., 90-102].

Nadále se Keller věnoval tématice kriminality u deklasovaných. Chevalier tvrdí, že: *„Nejnižší třídy jsou svou bídou a utrpením krok za krokem zatlačovány od zvyků a zákonů civilizovaného života směrem ke stavu barbarství.“* [Chevalier 2002, 160 in ibid., 109]. U problematiky kriminality je důležité obydlí deklasovaných. Bydlí většinou na sídlištích, která jsou odlehlá, a právě kriminalita je zde velká. Sídliště vznikala v 50. a 60. letech jako startovní obydlí pro mladé páry v poválečném období, což například ve Francii způsobilo přisun lidí z venkova. Ti, kteří se na trhu práce uplatnili, později sídliště opustili a uvolněné byty po nich obsazovali deklasovaní. Dnes je dle Kellera na průměrném francouzském sídlišti každý čtvrtý nezaměstnaný, z toho 20% žije pod hranicí bídy. To vše v důsledku deindustrializace. Což úzce souvisí s problematikou ghett. Jedná se o vrcholný příklad individualizace a oddělení deklasovaných od zbytku společnosti. V ghettu (Keller uvádí pro příklad černošské ghetto v Chicagu) je extrémní míra kriminality. Je vzácností dožít se zde 50 let. Drogy jsou na denním pořádku a celá ghetta ovládají právě drogové kartely. Panuje zde beznaděj a neexistuje žádná perspektiva, nějaké vyhlídky do budoucna na lepší časy, jsou takřka nereálné. Obyvatelé ghett žijí pro teď a pro aktuální uspokojování potřeb, nehledí do budoucna, protože žádnou budoucnost nemají. S problematikou ghett a kriminality úzce souvisí i problematika vězeňství. Keller považuje vězení za jistou formu byznysu, protože například v USA je mnoho vězení soukromých a majitelé dostávají zapláceno za každého vězně od státu. Je v jejich zájmu, aby ve vězení

zůstávali, a tak nemají potřebu vězně napravovat. Pro demonstraci Keller uvedl příklad Washingtonu, kde v roce 1980 bylo na 4 univerzitní kantory 1 vězeňský dozorce, dnes je poměr přesně naopak. Keller označuje vězení za právní ghetto a ghetto za sociální vězení. [ibid., 103-115].

Diferenciace středních vrstev

Střední společenské třídy jsou u Kellera nejvíce rozdílné. Ve spojitosti se středními třídami Keller hovoří o nízkonákladové střední třídě nebo také o pracujících chudých. Střední vrstvy jsou konzumní a značně individualizované. Střední třídy ve smyslu tradičního industriálního dělníka se neustále ztenčují. Sám Keller je názoru, že moderní kapitalismus v podstatě odvrhává do nemilosti ty, jimž vděčí za vznik, tedy střední dělnické třídy. [ibid., 61]. V prekariátu o dělnictvu s podřadnou prací mluví Keller jako o marginalizovaném dělníkovi, o dělníkovi ze středních tříd mluví jako o profesionálním individualizovaném dělníkovi. Profesionální individualizovaný dělník je velmi solidně vzdělaný a právě jejich „nová dělnická třída“ se začíná objevovat po druhé světové válce.

U středních tříd není dle Kellera možná přesnější kategorizace, tak jako u elit na diskrétní a pomocnou a u deklasovaných na ty, co ještě nějakou podřadnou práci mají a na nezaměstnanou zbídačenou spodinu. Serge Mallet dle Kellera za moderní střední třídu považuje takzvanou „novou dělnickou třídu,“ kde jsou vysoce kvalifikovaní pracovníci, inženýři a podobně vysoce vzdělaní profesionálové či zaměstnanci veřejného sektoru. Tato třída je označována Pierrem Bourdieuem za „novou drobnou buržoazii,“ která je přímo ovládána elitami. U Kellera se setkáváme s termínem „servisní třída,“ se kterým původně přišel Karl Renner, kam řadí právě vysoce kvalifikované řídicí pracovníky a profesionály. Tato střední třída dbá na životní styl, kterým se chce připodobnit elitám. Je ovšem důležité si uvědomovat, že se stále jedná o třídu nevládníků (kapitálu). Rozměr expertnosti a kvalifikace, plynoucí ze vzdělání je právě to, co tuto třídu staví na pomyslný vrchol středních tříd, ale v podstatě se jedná o jedinou opravdovou střední třídu. O servisní třídě Keller v jistém smyslu mluví jako o jakési spojce mezi elitami vlastníků kapitálu a pracujícími. Méně kvalifikovaní a vzdělaní dle Kellera nevyhnutelně směřují k deklasování. [ibid., 118-125].

Důležitým znakem středních tříd je osobní vlastnictví obydlí. Vlastní bydlení představuje vlastní nemovitý kapitál, který je předpokladem příslušnosti ke středním

třídám. Jak jsem již naznačil, střední třídy jsou diferencovány na rovině vzdělání a pracovní dovednosti v dobách postindustrializmu. Klasické dělnické třídy jsou pomalu deklasovány, především feminizované profese. Značný pokles životní úrovně a sociálního uznání Keller zaznamenává u učitelů, zdravotních sester a sociálních pracovníků, což jsou právě ženská povolání. K poklesu sociální prestiže učitelů dochází i proto, že vysokoškolské tituly a vzdělání v postindustriální společnosti zmasovělo, nemá již takový význam a váhu.

V dnešní době mají mladí pozici a perspektivu horší než jejich rodiče. To je paradoxem, protože zpravidla dosahují lepšího vzdělání než předchozí generace, ale nenacházejí už takové uplatnění na trhu práce. Především jsou zvyklí na určitý životní standard, kterého pak sami nedosáhnou, a proto svoji situaci hodnotí negativně.

V mentalitě středních tříd lze vysledovat jistou nenávist k těm pod nimi (deklasovaným) a závist k těm nahoře. Zášť proti deklasovaným plyne z pocitu, že právě oni, střední třídy, jsou ti, co je živí a působí zde i faktor strachu, že by do této třídy mohli sami spadnout. V této spojitosti mluvíme o teorii uzavírání, Keller uvádí: „*Proces, v jehož průběhu určitá společenská skupina mobilizuje moc, aby zvýšila své zdroje a privilegia, anebo obhájila jejich držení oproti jiným skupinám.*“ [ibid., 136]. K tomuto uzavírání může docházet především z finančních důvodů, ale i z rasových, genderových, sociálních, náboženských nebo vzdělanostních. Toto uzavírání působí jako bariéra a je řetězovitě. Vyšší třídy se opevňují za pomoci těch přímo pod nimi. S tímto uzavíráním souvisí do vysoké míry i značná individualizace středních tříd.

Individualizace je ve středních třídách značná, je to způsob přežití v postindustriální společnosti. Dříve v průmyslové společnosti byly střední dělnické třídy kolektivistické, to se drasticky změnilo s přechodem k postindustriální společnosti. Individualismus lze laicky označit jako princip „každý sám za sebe a na vlastní účet“. Zde se hodí kontrast s diskrétní elitou, která právě naopak pro své přežití musí kolektivismus uchovávat.

Ve středních třídách vzniká i nové sociální riziko. Keller toto riziko definuje: „*Nové sociální riziko představuje například situace, kdy člověk sice má práci, její charakter a odměna za ni mu však neumožňuje vymanit se z chudoby, a dokonce mu ani neumožňuje hradit náklady na bydlení bez příslušných sociálních dávek.*“ [ibid., 146]. Naznačuje zde problém pracující chudiny. I přesto, že člověk celý život pracuje, není schopen se z chudoby vymanit a chudý i zestárne. Dříve byli opravdu chudí jen ti, co

nepracovali. Dnes, v postindustriální společnosti, není ani jistou zárukou proti chudobě vzdělání. Vzdělání pouze zvyšuje pravděpodobnost lepšího postavení, ale negarantuje ho. Při selhání a deklasování je vina vždy připisována jedinci za to, že nedokázal dostatečně zvýšit svou kvalifikaci a svůj lidský kapitál, což odvádí pozornost od skutečných viníků tohoto deklasování. Právě těmto vlivům a jevům, které společnost rozdělují, se budu věnovat v následující kapitole.

Keller sám velmi výstižně schéma tří sociálních světů shrnuje: *„Základem veškeré logiky tří sociálních světů je rozdělení na ty, kdo jsou v rámci systému skutečnými držiteli moci a vlivu, dále na ty, kdo jsou z hlediska potřeb mocných a celého systému jakkoliv využitelní, a konečně na ty, které ti nahoře, ani ti uprostřed prakticky k ničemu nepotřebují.“* [ibid., 196].

5. DETERMINANTY SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE

Při odpovědi na otázku proč v postindustriální společnosti narůstá nerovnost, Keller nabízí tři teorie.

- a) S přechodem k postindustrializmu začínají vlastníci zvyšovat svoje zisky na úkor mezd.
- b) Dochází k prudkému nárůstu mezd a odměn managementu, opět na úkor mezd dělnictva, tedy jejich mzdy stagnují či klesají.
- c) Rozevírají se nůžky nerovnosti mezi ekonomicky aktivními a těmi, co byli z trhu práce vypuzeni a jsou nezaměstnaní.

Ve zkratce lze říci, že přechodem k postindustriální společnosti se tok příjmů odchýlil od práce ke kapitálu. Tedy lze říci, že peníze (kapitál) dělají peníze, nikoliv práce. Jako hranice mezi vlastníky a zaměstnanci s neplnohodnotnými pracovními smlouvami působí manažeři, kterým příjmy a odměny rostou, opět na úkor řadových zaměstnanců. Tyto teorie jsou rozvíjeny na pozadí ekonomicko-sociálně kulturních jevů, které společnost rozděluje.

a) Genderová odlišnost

Genderovou odlišností se má na mysli rozdílnost příjmů, tedy finančního ohodnocení za odvedenou práci na základě pohlaví. Ženy jsou z tohoto hlediska velmi často diskriminovány, a dostávají mnohdy méně peněz jak muži za stejnou práci. Čelí předsudkům, že jsou méně pracovně výkonné, v práci kvůli mateřství nesetrvají, a proto nemá cenu zvyšovat jejich kvalifikaci a podobně. Keller zde uvažuje nad svízelnou životní situací matek samoživitelek, které kvůli této diskriminaci nedosahují dostatečných příjmů.

Dříve ženy byly spíše v domácnosti, to ale ovšem nadále není možné, protože živit rodinu pouze z jednoho platu, je obtížné. Právě většina žen nachází práci ve službách, kde je ohodnocení minimální a o to horší z genderových důvodů. [Keller 2010, 21].

b) Neplnohodnotné pracovní smlouvy (teorie sítě)

S teorií sítě ve velkém rozsahu pracuje Robert Reich, který tvrdí: „Vysoce zhodnocující podnik se tedy nepodobá pyramidě, nýbrž pavoučí síti. V prostředku sítě

jsou strategičtí zprostředkovatelé, avšak existují všemožné spoje, které se zprostředkovatelů přímo netýkají, a navíc neustále vznikají spoje nové. V každém místě sítě pracuje v závislosti na charakteru úkolu poměrně malý počet lidí, od zhruba tuctu do několika set. Kdyby byla skupina větší, nebylo by rychlé a neformální učení možné, Individuální schopnosti ve vysoce zhodnocujícím podniku se spojují tak, že inovační schopnost skupiny je větší, než by vyplývalo z prostého součtu jejich částí. Každý bod v podnikové síti představuje jedinečnou kombinaci schopností.“ [Reich 2002, 130-131].

„Ve starém velkovýrobním podniku bylo nutné dosáhnout kontroly nad nezbytnými fixními náklady na továrny, zařízení, sklady a mzdy a předvídat je. Ve vysoce zhodnocujícím podniku to představuje nepotřebnou zátěž. V něm jde ve skutečnosti pouze o rychlou identifikaci problému a jeho řešení, tedy o spojení technických poznatků a marketingového know-how, spojení, kterému nebude scházet strategický a finanční důvtip. Vše ostatní, tedy všechny standardizované součásti, lze podle potřeby získat odjinud. Kanceláře, továrny, sklady a standardní vybavení si lze pronajmout, standardní komponenty si lze levně koupit přímo od výrobců (mnozí jsou v cizině) a sekretárky, obsluhu pro běžné zpracování dat, účetní a dělníky v běžné výrobě lze zaměstnat na dočasný pracovní poměr.“ [Reich 2002, 131-132].

Reich se ovšem domnívá, že tento model zaručuje nejvýhodnější obchod pro každého z partnerů a zároveň vede k decentralizaci moci. Z tohoto úryvku jasně vyplývá, že došlo k přesunu od dříve hierarchického pracovního uspořádání na uspořádání síťové. Onou pyramidou má Reich na mysli pevnou pracovní hierarchii a pevné provázání pracovních vztahů, tedy jistou pracovní pospolitost, kde panují pevná pravidla a princip zodpovědnosti. Právě přechodem na síťové uspořádání tato pevná struktura mizí a nahrazuje ji nepevná a nejistá pavučina pracovních vztahů, které se točí kolem centra, což je podnik. Tyto vztahy jsou pouze ve smyslu služby, kterou vykonává externí společnost. Jednotlivé společnosti jsou navzájem provázány. Neplatí zde pevná pravidla a hierarchie, protože firma je v pozici zadavatele, ale ne zaměstnavatele. Centrum, tedy řízení firmy, si lze představit jako pomyslného pavouka, který kolem sebe plete pavučinu zakázek externím firmám. Toto vede k tomu, že dělnictvo mizí a pořád více lidí je zaměstnáno ve službách. Ve výsledku síťové uspořádání vede ke zvýšení produktivity práce, potažmo ke zvýšení příjmů akcionářů a k omezení výskytu homogenních pracovních kolektivů (individualizace zaměstnanců). K tomuto

síťovému uspořádání můžeme přičíst i fakt, že zaměstnanci pracují na neplnohodnotných pracovních smlouvách, které jsou záměrně konstruovány tak, aby zaměstnaného držely neustále v nejistotě, což působí jako negativní motivace. Lze vypočítat, že díky přesunutí výroby do zahraničí, tím pádem větší míře importu, nadále narůstá počet zaměstnanců ve službách. Tento jev lze přičíst globalizaci, díky které mizejí hranice a překážky v pohybu financí a zboží po světě. Součtem všech těchto faktorů dochází k decimování středních tříd, které pomalu vymizejí. [Keller 2010, 27-33].

c) Arogance financí

V této spojitosti Keller hovoří o schopnosti peněz generovat další a mnohonásobně větší množství peněz. Průmyslový kapitál je nahrazen finančním. To, co hýbe v současnosti ekonomikou, není kapitál ve smyslu výrobních faktorů, ale finanční prostředky. O rozvoji finančního sektoru není pochyb, jak Keller uvádí, v roce 1980 byla průměrná mzda v USA ve finančním sektoru stejná, jako ve zbytku ekonomiky. V roce 2000 ovšem o 60 % vyšší, pozoruhodné je, že stejný nepoměr byl i před Velkou ekonomickou krizí z roku 1929. Tvrzení o tom, že peníze vládnou ekonomice Keller dále dokládá tím, že 95 % celkové částky, o kterou USA za posledních 30 let zbohatla, byla akumulována u 5 % nejbohatších.

„Zvýšení podílu, který bohatí získávají z hrubého domácího produktu, a doprovodný pokles podílu nižších a středních vrstev (mimo jiné v důsledku prudkého nárůstu neplnohodnotných forem práce) vedly ke stagnaci příjmů nemalé části domácností ve Spojených státech i v zemích západní Evropy. Zaměstnanecké platy zde stagnují už po celou generaci.“ [ibid., 35].

Velkou roli ve finanční sféře Keller připisuje i obchodování s úvěry, což vidí jako byznys se zadlužováním občanů. Banky navzájem obchodují mezi sebou s úvěry ve formě cenných papírů, díky čemuž dokážou úvěry a zadlužení občanů narůst do velkých rozměrů. [ibid., 34-40].

d) Sociální stát

„Sociální stát je užitečný, protože zahlazuje ty nejhorší důsledky sociální devastace, působené ekonomickými principy, které prosazují ti, kdo sociální stát řídí.“ [ibid., 40].
Tím chce Keller naznačit, že sociální stát hraje roli pomocníka ve vykořisťování

pracovních sil. Právě díky sociálním dávkám je možno snižovat mzdy a držet zaměstnance pod nejistotou v prekérním zaměstnání, aniž by byla eliminována kupní síla, která drží ekonomiku v chodu. Sociální dávky jsou tedy tak nízké, že občané potřebují mít práci, aby se užívali, a proto vykonávají tyto podřadné formy práce a jsou dokonce vděční za to, že nějakou práci vůbec mají.

e) Vzdělání

Vzdělání v postindustriální společnosti přestává fungovat jako vstupenka do výtahu na sociálním žebříčku, který minulé generace vyvážel do vyšších společenských vrstev. V postindustriální společnosti vzdělání funguje spíše jako pojistka proti pádu do nižších vrstev, než ze které vzešly (tedy aby neklesli pod úroveň rodičů). Keller mluví o zmasovění, dokonce o industrializaci vědění, tedy že vědomosti neustále zastarávají, a je nutno je neustále obnovovat a doplňovat. Vědomosti dokonce přirovnává k produktům jednorázové spotřeby.

Keller se také zamýšlí nad univerzitním vzděláním a nad velkým nárůstem absolventů vysokých škol, což se stalo fenoménem moderní doby. V této souvislosti uvádí: „*Zvýšení průtoku studentů univerzitou vcelku spolehlivě zajišťuje pokles kvality vzdělání.*“ [ibid., 48].

Vzděláním, jako důležitým determinantem rozvrstvení společnosti, se zabývá i Reich, ovšem z trochu jiného hlediska. Důležitost připisuje především konexím, které jsou na univerzitách navazovány. „*Opravdová hodnota univerzitního vzdělání pro pracovní vyhlídky jedince má velmi málo společného s tím co jsme se naučili, jako spíše s tím koho jsme potkali. Rodiče spolužáků a přátelé těchto rodičů poskytují kontakty pro brigády a první zaměstnání, později ke klientům a zákazníkům. Loyální graduant nabízí další kontakty. Čím prestižnější je univerzita, tím pravděpodobnější je získání hodnotných kontaktů.*“ [Reich 2001,e-book, část2, kapitola 7, odstavec 8].

f) Sociální kapitál

Keller definuje dva rozdílné pohledy na sociální kapitál.

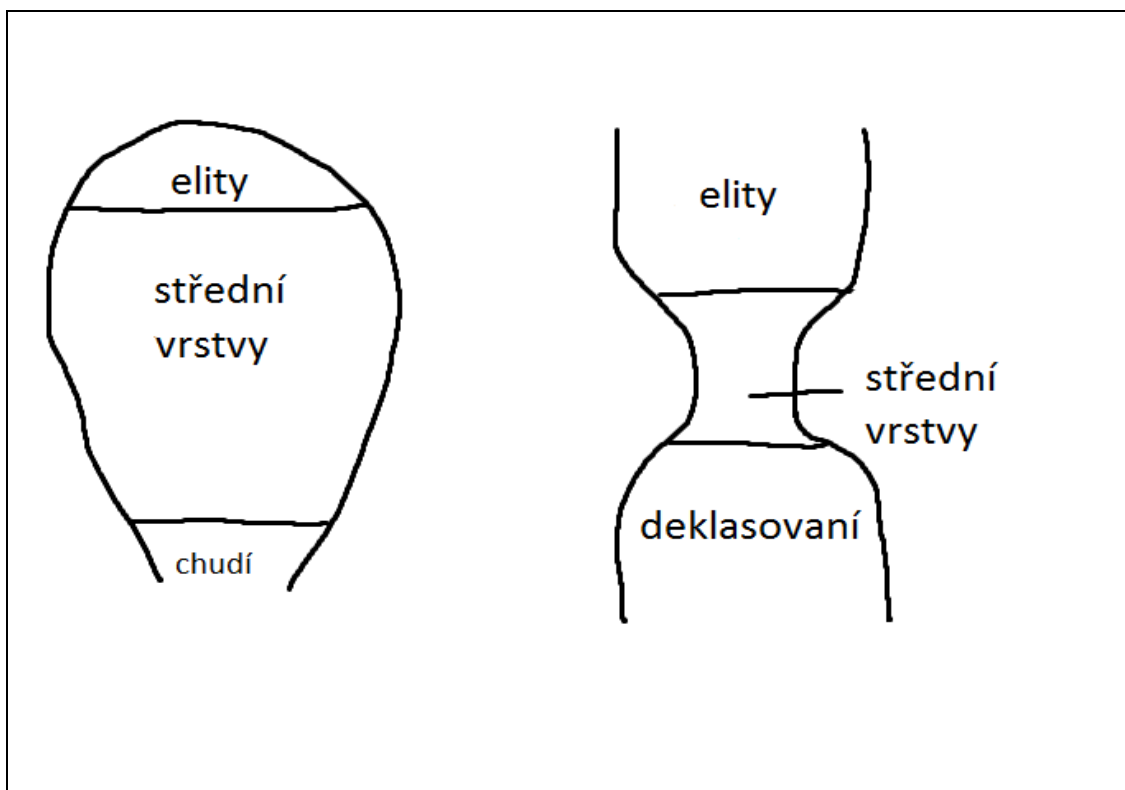
První pohled je pohledem Pierra Bourdieua, který tvrdí, že sociální kapitál je záležitostí pouze a jenom elit, které tohoto kapitálu nabývají za pomoci finančního kapitálu. Právě díky finanční zabezpečení mohou svůj sociální kapitál a vazby nadále udržovat a rozmnožovat. Keller uvádí, že uvažovat o sociálním kapitálu

v rámci středních tříd je podobně absurdní jako uvažovat o výplatě jako finančním kapitálu. [Keller 2010, 163-167].

S druhým a značně odlišným přístupem přichází James Coleman, který sociálním kapitálem rozumí ochotu jedince plnit závazky vůči druhým a naplňovat očekávání blízkých osob. Zdůrazňuje i důležitost získávání informací ze sociálních vazeb jedince. Za sociální kapitál považuje i ochotu upřednostnit zájmy celku nad svým osobním sobeckým zájmem. Sociální kapitál je přístupný všem bez výjimky a není spjat s finančním kapitálem, lze jej považovat za majetek nemajetných. Stejně jak finanční kapitál nerovnosti zakládá, tak sociální kapitál (i jiné formy kapitálu jako například zdraví, volný čas, mládí či kulturní kapitál) tyto nerovnosti do určité míry zmírňuje.

Keller se v závěru své práce zabývá schématem společnosti jako přesýpacích hodin, s nímž přišel francouzský ekonom Alain Lipietz. Pro lepší pochopení uvedu namalované schéma.

Obrázek 1: Schéma přesýpacích hodin

Zdroj: Vlastní nákres, převzato od Alain Lipietz (Keller).

Poválečných třicet let měla dle Lipietze společnost tvar a funkci vzdušného balónu. Rozsáhlá dělnická třída měla velké výtěžky a pomyslný ekonomický balón vynášela vzhůru. Toto se ale přechodem na postindustriální společnost mění a od poloviny sedmdesátých let se balón začíná vypouštět a mění se do tvaru přesýpacích hodin. To dle Lipietze způsobují rovnou dvě příčiny, a to růst příjmu z kapitálu na úkor mezd a stagnace či pokles sociálních dávek. Lipietz považuje za ideál dnešní ekonomiky fúzi vysokých příjmů z vlastnictví a co nejnižších mezd, tomuto ideálu je v současnosti nejbližší Spojené království.

6. ZMĚNY SPOLEČENSKÉHO ROZVRSTVENÍ V BRITÁNII V POVÁLEČNÉ DOBĚ A POSTINDUSTRIALIZMU

Pokud uvažujeme o sociální stratifikaci v rámci Spojeného království, je třeba si uvědomit, že dnešní Británie vzešla z feudálního systému. A právě v Británii jsou pozůstatky feudálního stavovského systému velmi hmatatelné. Jedná se o velmi tradiční a konzervativní zemi, což snadno dokazuje fakt, že stále mají královnu a královskou rodinu. Přestože královská rodina má pouze tradiční a ceremoniální význam, britská společnost je na ně velmi vázána. I dnes jsou v Británii udělovány šlechtické tituly (například za mimořádné zásluhy ve vědě, konání veřejného dobra a podobně), i když jsou pouze ceremoniálního charakteru. Právě u příslušníků britské elity můžeme vyzorovávat, že obývají odlehlé venkovské vilky s velkými pozemky a jejich majetek má historii právě až do dob feudální Británie. Tato elita-aristokracie (Kellerovo diskrétní elita) stála vždy nějak v pozadí a mnoho změnami neprocházela, na rozdíl od zbytku britské společnosti.

V poválečné Anglii se sociální vrstvy dělí podle toho, jestli živitel rodiny, což je z drtivé většiny muž, pracuje manuálně či nemanuálně. Ale i toto rozdělení není zcela přesné, protože kvalifikovaný manuální pracovník si může vydělávat více, než rutinní nemanuální pracovník.

Důležitým faktorem, kterým se Goldthorpe zabýval při studiu sociální struktury poválečné Británie (zároveň při přechodu na postindustriální), byla sociální mobilita. Jak Goldthorpeův výzkum z roku 1972 ukázal, sociální mobilita byla značná, a to zejména mobilita intragenerační. Toto výzkumné zjištění bylo potvrzeno opakovaným výzkumem v roce 1983. Mladí jedinci se posouvají z tradiční dělnické třídy výše (většinou do servisní třídy) díky lepšímu vzdělání a pracovní kvalifikaci. Goldthorpeův výzkum ukázal, že 16 % dělnické třídy se posouvá směrem vzhůru do servisní třídy a naopak 15 % ze servisní třídy klesá do tříd nižších. [Saunders 2001, 75-78]. Saunders ale upozorňuje na problematickou analýzu britského třídního systému: „*Měli bychom si být vědomi toho faktu, že při analýze britského třídního systému míříme na pohybující se cíl. To není jen proto, že jedinci mění pozice v rámci systému, ale protože celý sám systém se mění a pohybuje.*“ [ibid., 85].

Při analýze poválečné Británie je důležité se pozastavit nad otázkou vlastnictví výrobních faktorů. Dříve všechno bylo vlastněno kapitalisty, tedy tradiční buržoazií.

To se ale po druhé světové válce začíná měnit a výrobní faktory přecházejí do akciového vlastnického modelu. Dochází k tomu, že přechodem k postindustriální společnosti se osobní vlastnictví kapitálu (výrobního) mění na vlastnictví skupinové (akciové), kde všichni vlastní vše, ale v rozdílném poměru. Řídící pozice firem nejsou obsazovány těmi, co firmy vlastní, ale povětšinou těmi, co vlastní určitý zlomek (akcionáři). Díky tomuto jevu si můžeme povšimnout paradoxu v Marxově teorii, že vykořisťovatel je zároveň prolétem (vykořisťovaný). V tomto případě je poněkud těžké rozdělit kapitalistu od zaměstnance, když je obojím zároveň. Okruh akcionářů je právě společenská elita, kdy malý kruh elit vlastní drtivou většinu britského kapitálu. Ovšem i systém akciového vlastnictví se v průběhu let změnil. Dříve byly akcie vlastněny osobně, dnes jsou v Británii vlastněny spíše pomocí různých forem peněžních institucí, fondů a pojišťoven. [ibid., 86-89].

Dále se Saunders zaobírá vzestupem nemanuálních pracovníků, který je velmi zřetelný v poválečné Británii a především přechodem na postindustriální společnost. Rozlišuje dvě zásadně rozdílné skupiny nově vzešlých nemanuálních pracovníků, a to servisní třídu a rutinní nemanuální pracovníky.

Servisní třída stojí na vrcholu zaměstnanců. Skládá se z profesionálních a vysoce odborných pracovníků s vysokým vzděláním a vysokým příjmem plynoucím z jejich pracovní činnosti. Goldthorpe poukazuje na to, že většina servisní třídy je tvořena zaměstnanci veřejného sektoru. Servisní třída stojí nad ostatními pracujícími třídami proto, že mají dominantní pozici v rozdělování práci, přičemž ale v podstatě nic nevlastní (až na drobné akcionáře, velcí akcionáři žijí rentiérským způsobem života a nepracují, což je Kellerova diskretní elita). Vstup to této servisní třídy je určován vzděláním a odbornou kvalifikací. Servisní třída se vyznačuje sociální autoritou, jistou kariérní dráhou a materiálním dostatkem. Jejich úkolem je hlídat chod kapitalizmu. Proto je lze označit za servisní třídu, protože dělají servis a starají se o chod mašinerie kapitalizmu. Pro představu v USA se za klasickou servisní třídu považují bílé límečky. [ibid., 93-97].

Rutinní nemanuální pracovníci zaznamenali rozmach nevídaných rozměrů. Rutinním nemanuálním pracovníkem rozumíme neodborné nebo polo odborné nemanuální zaměstnání, jako například různé úředníky, sekretářky, účetní a jiné druhy administrativních pracovníků. Pro představu v roce 1851 bylo v Británii pouhé procento rutinních nemanuálních pracovníků, a z toho pouhá desetina byly ženy.

V roce 1987 je v britské ekonomice zaměstnáno 16% rutinních nemanuálních pracovníků, a z toho je čtvrtina mužů. Z toho plyne, že 30% ekonomicky aktivních žen v Británii bylo v roce 1987 zaměstnáno v rutinních nemanuálních profesích. Paradoxem je, že dříve (v předválečné Británii) byla tato zaměstnání relativně dobře finančně ohodnocena a jejich životní úroveň byla vyšší než u manuálních zaměstnání. Dnes jsou tyto formy zaměstnání spíše podřadné a mnohdy jsou finančně hůře ohodnoceny nežli práce manuální.

Rutinní nemanuální pracovníci nemusejí být, na rozdíl od servisní třídy, vysoce vzdělaní, protože jejich roli jim usnadňují nové technologie. Postačí tedy to, když ovládnou a nabudou odbornou zkušenost s technologií, se kterou pracují. Často jsou přirovnáváni k manuálním pracovníkům u pásu. Vykonnávají stejnou práci, akorát s tím rozdílem, že ji vykonávají intelektem, nikoliv manuálně. Technologické pokroky ale mají za následek i to, že neodborná vyloženě nekvalifikovaná pracovní síla je na ústupu. Saunders dodává: „*Nová technologie může proletarizovat pracovníky, stejně tak jako je může posunovat do buržoazie.*“ [ibid., 114]. Tím chce říci, že nástup technologií vytváří nové špatné práce stejně tak, jako vytváří příležitost posunout se na společenském žebříčku výše. Rutinní nemanuální pracovníci sami sebe považují za střední třídu a staví se nad dělnickou manuálně pracující třídu, i když mnohdy mají horší příjmy.

Saunders se v rámci sociální mobility v poválečné Británii zabývá i pozicí žen. „*Jak rutinní nemanuální pracovníci pracují delší dobu a získávají více kvalifikace plynoucí z práce, tak postupují výše v hierarchii zaměstnání do pozic, které mohou být trochu rozdílné od těch pod nimi ve smyslu komplexnosti pracovní náplně, ale jsou více finančně ohodnoceny a pojí se s vyšším společenským statutem. Víceméně problémem ale zůstává, že toto se vesměs týká mužů, kteří takovou příležitost dostávají.*“ [ibid., 101].

Právě proto mluvíme o nižších středních třídách jako o třídách ženských. Toto je i jedním z důvodů, proč Goldthorpe určuje společenskou pozici rodiny dle muže, jako živitele rodiny. Jako zajímavý se mi jeví fakt, že v Británii volí konzervativce převážně zaměstnanci veřejného sektoru a Labour Party volí především zaměstnanci soukromého sektoru. Zároveň větší roli ve volebních preferencích hraje vlastnictví domu a auta než sociální status jedincova zaměstnání. S touto teorií v roce 1979 přišel Patric Dunleavy. [ibid., 115-117].

Saunders se ve své práci nadále zabývá rozdělením pracujících vrstev v Británii na tři jednotlivé třídy, se kterými v roce 1966 přišel David Lockwood. [ibid., 107-109].

1) Tradiční proletariát

V tradičním proletariátu, který můžeme chápat jako klasického dělníka, jsou silné sociální vazby i mimo pracovní prostředí. Funguje zde princip kolektivismu. Jedinci se scházejí i mimo pracovní prostředí (například v barech, nebo se mezi rodinami vzájemně navštěvují). Rozlišují rozdělení na “my“ zaměstnanci a “oni“ zaměstnavatelé. Většinou ale svého zaměstnavatele neznají osobně, znají pouze své nadřízené. Žijí ve městech s rozvinutou průmyslovou výrobou. Pod pojmem tradiční proletariát si můžeme představit odboráře. V Británii takové pracovníky nejčastěji nalézáme v hutním či lodním průmyslu.

2) Tradiční uctivý pracovník

Jsou opakem tradičního proletariátu. Žijí na vesnicích a osobně znají svého zaměstnavatele. Je zde pevná hierarchie. Tradiční uctiví pracovníci jsou povětšinou zemědělci nebo pracují v malých rodinných firmách.

3) Soukromí pracovníci

Pracují v moderních podnicích jako například v automobilkách, chemických či strojírensky zaměřených firmách. Nemají skupinového ducha. Jsou individualizovaní a autonomní. Udělají si svoji práci a po práci se vrací do předměstských domků k rodině. Práci berou jako nutnost pro zisk peněz na živobytí. Centrem života se díky nástupu technologií stává vše okolo práce, jen ne práce samotná, to je pouhá obtíž. Právě tato třída soukromých pracovníků tvoří současnou moderní střední třídu. I když stále koexistuje pracovní individualismus s kolektivismem, tak kolektivistické práce jsou řazeny spíše na dolní hranici spodních tříd, proto můžeme říci, že tradiční dělnické třídy vymizí.

7. VÝZKUM BBC

K závěru své práce jsem se rozhodl zařadit moderní soudobý výzkum sociální stratifikace BBC. Tento výzkum byl prováděn na území Británie a je komplexním obrázkem toho, jak je dnešní (britská) společnost rozčleněna a jaké nese znaky. Tento výzkum byl proveden v roce 2011 a je moderním vzhledem a teorií na problematiku sociální stratifikace.

Zprvu se zaměřím na teoretickou základnu výzkumu, poté na metodologii zkoumání a jednotlivé formy kapitálu, který výzkum zkoumá. Poté se zaměřím na samotné výsledky a popis jednotlivých tříd, které tento výzkum rozčlenily, a jejichž charakteristiky jsou založeny právě na tomto výzkumu.

Celý tento výzkum má své teoretické kořeny u Maxe Webera a jeho multidimenzionálního pojetí. Samotný BBC výzkum je založen na kulturní třídění analýze, se kterou v roce 1984 přišel Pierre Bourdieu. Bourdieu sociální status odvozuje od tří kritérií, a to kulturní, ekonomický a sociální kapitál. S podobným modelem pracuje i Goldthorpe, ale ten je kritizován. Goldthorpeův model údajně špatně popisuje aktivity a identity (společenské), které nejsou přímo determinovány určitou třídou. Dále je mu vyčítáno, že zkoumá vždy jen určitý vzorek a ne celý společenský celek a to, že klasifikoval sociální status dle kategorizovaného zaměstnání, ale nebral v úvahu mnohdy velké rozdíly vně této kategorie. [Sociology 47-2013, 222-223].

Ve výzkumu jsou recipienti dotazováni na široký záběr otázek, který kompletně postihuje Bourdieuovo schéma. Dotazovány jsou například různé zájmy, hobby, hudební žánry, oblíbené jídlo nebo média, která recipienti konzumují. Dále recipienti byli dotazováni na společenské kontakty, které mají a udržují a na jednotlivá zaměstnání v tomto okruhu známých. Recipientů se tázali i na jejich finanční stránku a na to, jaký mají příjem, úspory a odhad hodnoty domu. Výzkum obsahoval také otázky ohledně dosaženého vzdělání či politických názorů. Výzkum je označován za latentní třídění analýzu, protože se nesnaží, dle Goldthorpa, pevně kategorizovat, ale snaží se zachytit jistou dynamičnost systému, čímž může zachytit i nově vznikající třídy. Neurčuje pevně, která třída má jaké znaky, ale říká, co je pro danou třídu typické.

Výzkum probíhal ve dvou rovinách, a to jak webovým dotazníkem (GBCS - the Great British Class Survey), tak dotazníkem reálným z očí do očí (GfK). Webový dotazník vyplnilo celkově 161 400 recipientů a v reálném výzkumu bylo dotázáno 1026

rozlišných recipientů. Webový dotazník byl zkonstruován přímo BBC, výzkum byl proveden výzkumnou společností GfK. Výzkum je podvojný z toho důvodu, že webový dotazník vyplnila pouze určitá skupina obyvatel a nepředstavuje reprezentativní vzorek britské společnosti. Je logické, že webový dotazník měly tendenci vyplňovat spíše vyšší společenské vrstvy a ekonomicky aktivní recipienti, protože vyplnění webového dotazníku předpokládá IT znalosti a přístup k internetu. Jistý nejmenovaný reportér BBC označil recipienty webového dotazníku za „typickou BBC audienci“. Výsledky obou forem výzkumu se značně odlišují. Z údajů v rámci ekonomického kapitálu vyplývá, že první tři sociální vrstvy dosahovaly vyššího skóre ve webovém výzkumu než v reálném, a naopak u zbylých 4 vrstev bylo zjištěno vyšší skóre v reálném nežli webovém výzkumu. Což definitivně potvrzuje hypotézu, že webového výzkumu se zúčastňovaly především vyšší společenské vrstvy. Výzkum se zaměřuje na tři základní prvky, které Bourdieu rozlišuje, a to:

1) Sociální kapitál

BBC klasifikovala v rámci svého výzkumu 37 různých kategorií zaměstnání. Výše sociálního kapitálu se určovala dle toho, do kolika rozlišných zaměstnání měl recipient kontakty. Pro upřesnění, měl-li respondent známého či jinak sobě blízkého ve všech 37 definovaných zaměstnání, dosáhl absolutního skóre (37) v sociálním kapitálu, protože má přesah do všech forem profesí. V průměru jeden respondent GfK výzkumu měl skóre 13,3 a respondent GBCS 13,2. Jak je patrné, výsledky webového a reálného výzkumu se takřka neliší.

2) Kulturní kapitál

Zde je těžké pevně kategorizovat, protože významnou roli hraje subjektivita. Lze ale vypořádat jisté zákonitosti preference u sociální skupiny. V dotazníku byli recipienti dotazováni na 27 proměnných od jídla, hobby, hudbu až po sporty, které preferují. Kulturní kapitál dle Bourdieu je rozlišován na vysokou (vzdělanostní) kulturu a pop kulturu (masovou, konzumní). Díky sesbíraným datům byla sestavena preferenční škála, která ukazovala, k jakým formám jednotlivých proměnných určitá společenská vrstva inklinuje, nebo kterou naopak nepreferuje nebo je k ní indiferentní. Z dat se zjistilo, že třídy inklinující k pop kultuře mají v oblibě fish and chips, rapovou muziku, posilovnu, bary, večírky s přáteli, koncerty a vrstvy inklinující k vysoké formě kultury

mají preferenci v divadelních hrách, klasické či jazzové muzice, procházkách či například stravování v restauracích.

3) Ekonomický kapitál

Informace o výši ekonomického kapitálu se skládá ze tří prvků. Zaprvé byl zjišťován roční příjem, zadruhé úspory a nakonec i hodnota nemovitosti (domu). Důležité je vzít na vědomí, že ekonomický kapitál je měřen na domácnosti, nikoliv na jedince. To je z toho důvodu, že by se dost dobře mohlo stát, že jedinec bude mít velmi špatné zaměstnání, a byl by řazen do nižších tříd, přičemž je ale členem domácnosti s dobrým příjmem, takže jeho skutečná životní úroveň a status jsou mnohem vyšší. Pro představu průměrný příjem v Británii byl 53 000 liber v GBCS a 32 000 liber v Gfk a úspory v GBCS 36 500 liber respektive 20 000 liber (cifry byly zaokrouhleny).

7.1. ROZDĚLENÍ TŘÍD DLE VÝZKUMU BBC

Výzkum BBC dělí společnost na 7 následujících tříd.

1) Elita

Zde nacházíme nejvyšší formu každé z forem kapitálu. Mají velké úspory a žijí v ústraní. Jsou to především aristokraté a v jejich řadách je v oblibě vysoká kultura (ovšem pop kultura se nevyhýbají). Mobilitě zdola jsou dosti uzavřeni a mají vystudované prestižní školy jako Oxford, Cambridge nebo například Trinity College. Britská elita nejčastěji obývá jihovýchod Británie.

Jejich průměrný příjem je 89 000 liber a hodnota domu 325 000 liber. Průměrný věk je 57 let a 50 % tvoří ženy. Více jak polovina, tedy 56 %, má vysokoškolské vzdělání. Nejčastější zaměstnání jsou IT vedoucí, výkonný ředitel (ceo) nebo například soudci. Elitu tvoří dle GBCS 22 % a dle Gfk 6 % britské populace.

2) Zavedená střední třída

Jedná se o třídu velmi dobře zajištěných pracovníků, mají dobré úspory a dražší bydlení. Obecně řečeno, peníze moc neřeší. Disponují nejvyšším sociálním kapitálem ze všech tříd. Kulturní vyžití nacházejí jak ve vysoké, tak i v pop kultuře. Jedná se v Británii o nejpočetnější třídu (takřka ¼ populace). Obývají zpravidla jihovýchod a sever, kde se usidlují mimo velká města.

Jejich průměrný příjem je 47 000 liber a hodnota domu je 177 000 liber. Průměrný věk je 46 let, z čehož 54 % tvoří ženy. Celých 43 % má univerzitní vzdělání a nejčastějšími povoláními jsou policista, elektrotechnik, terapeut nebo profesionál na životní prostředí. Zavedenou střední třídu tvoří dle GBCS 43 % a dle Gfk 25 % Britské populace.

3) Technická střední třída

Je vcelku malou skupinou se slušným příjmem a bydlením a s velmi dobrými úsporami, jsou tedy ekonomicky prosperující. Ovšem ztrácejí na poli sociálního kapitálu, kde mají vůbec nejnižší možné skóre 4. To je z toho důvodu, že v této třídě se jedinci socializují pouze mezi sebou v rámci jejich profese. Dosahují i nízkého skóre na poli kulturního kapitálu. Mluvíme o nich jako o materialistických workoholicích.

Jejich průměrný příjem je 37 500 liber a hodnota domu 163 000 liber. Průměrný věk je 52 let, z čehož 59 % tvoří ženy. Vysokoškolského vzdělání dosahuje 26 % a nejčastější povolání jsou piloti, lékárníci, vysokoškolští učitelé, přírodovědci a doktoři. Technickou střední třídu tvoří dle GBCS 10 % a dle Gfk 6 % britské populace.

4) Nový zámožní pracovníci

Označuje mladou, konzumně zaměřenou třídu, čili třídu pop kultury a to díky velmi nízkému obsazení vysoké kultury. Mají dobrý příjem, relativně dobré úspory a velmi slušné bydlení. Ničeho nepostrádají, ovšem musí ekonomicky uvažovat. Mají velmi dobrý sociální kapitál a jejich zaměstnání je typické pro bílé límečky.

Jejich průměrný příjem je 29 000 liber a hodnota domu 129 000 liber. Průměrný věk je 44 let, z čehož je 43 % žen. Vysokou školu vystudovalo v průměru 11 % a nejčastější zaměstnání jsou elektrikář, pošťák, instalatér či kuchař. Třídu nových zámožných pracovníků tvoří dle GBCS 6 % a dle Gfk 15 % britské populace.

5) Tradiční pracovní třída

Tradiční pracovní třída se vyznačuje nižšími, ale stále relativně dobrými příjmy. Bydlí ve skromných, ale slušných obydlích a mají decentní úspory. Mají materiální dostatek,

ale musejí se mnohdy omezovat. Sociální kapitál je poměrně nízký, stejně jako kulturní. Tato třída je značně feminizovaná.

Jejich průměrný příjem je 13 500 liber a hodnota domu 127 000 liber. Průměrný věk je 66 let, z čehož je 62 % žen. Vysokoškolsky je vzděláno 11 % a nejčastějšími povoláními jsou sekretářky, uklízečky nebo řidiči. Tradiční pracovní třídu tvoří dle GBCS 20 % a dle Gfk 14 % britské populace.

6) Rozvojová střední třída

Tato třída se vyznačuje nízkým ekonomickým kapitálem, mají špatné příjmy a bydlí zpravidla v podnájmu. Mají celkem dobrý sociální kapitál. Disponují velkým kulturním kapitálem, ale pouze na poli pop kultury, vysokou kulturu v zásadě nerozvíjejí. V této třídě nacházíme spíše etnické či jiné minority a mladé jedince, kteří časem postoupí výše díky kariéernímu růstu. Obývají především levné městské čtvrti.

Průměrný příjem je zde 21 000 liber a hodnota domu 18 000 liber. Průměrný věk je zde 34 let a ženy jsou obsaženy v 55 %. Vysokoškolský diplom má 19 % a nejčastějšími zaměstnáními jsou obsluha baru, pomocní kuchaři, pečovatelé či muzikanti. Rozvojovou střední třídu tvoří dle GBCS 17 % a dle Gfk 19 % britské populace.

7) Prekariát

Prekariát reprezentuje pravý opak elity. Zde nelze mluvit o žádné formě ekonomického kapitálu. Mají nejnižší skóre i u sociálního a kulturního kapitálu. Trpí materiální deprivací. Osobní vlastnictví obydlí je spíše výjimkou a bydlí ve starých průmyslových oblastech mimo městské čtvrti.

Průměrný příjem mají 8 000 liber a hodnotu domu 27 000 liber. Průměrný věk je zde 50 let s 57 % žen a pouhými 3 % vysokoškoláků. Nejčastější povolání jsou řidiči, pečovatelé, prodavači nebo pokladači. Prekariát tvoří dle GBCS 1 % a dle Gfk 15 % britské populace.

Ve výzkumu BBC je velmi patrné, že v rozčlenění společnosti hrají velmi důležitou roli i jiné faktory než pouze ekonomické, avšak důležitost ekonomického faktoru nelze popřít. Tento výzkum dokonale demonstroval, že ze společnosti s přechodem na postindustrialismus mizí tradiční střední třídy a nahrazují je nové formy středních tříd. To je velmi zřetelné, když si povšimneme, že průměrný věk v tradiční pracovní třídě je

66 let, což je definitivním důkazem toho, že tato třída stárne a pomalu se vytrácí. Dále za přelomové v tomto výzkumu považují způsob, jakým je měřen sociální kapitál, počtem zaměstnání, do kterých má jedinec kontakty, stejně tak jako hodnota (exkluzivita, kvalita) těchto kontaktů. Neméně zajímavý je i způsob měření kulturního kapitálu, kde je zjišťována kvalita a vybranost kultury a společenského volnočasového vyžití, jež jedinci preferují.

Model tohoto výzkumu je tedy ve Weberovské tradici multidimenzionálního pojetí sociální stratifikace dotažen v nejmenším detailu k dokonalosti a záběrem svého zkoumání pokrývá veškeré determinanty sociální stratifikace.

8. SOUČASNÉ ROZVRSTVENÍ SPOLEČNOSTI V KOMPARACI S POSTINDUSTRIALIZMEM

V této závěrečné kapitole se pokusím stručně shrnout proces přechodu na postindustriální společnosti ve srovnání se současnými údaji o rozvrstvení společnosti. Přesněji tedy budu porovnávat pravdivost teorií spjatých s přechodem na postindustriální společnosti s tím, v co tento přechod reálně vyústil, to vše v rámci Velké Británie.

Při přechodu na postindustriální společnost drtivá většina autorů mluví o pomalém zániku středních tříd, což je do jisté míry pravda, ale výsledky výzkumu BBC na toto tvrzení vrhají nové světlo. Dochází k pomalému zániku pouze tradičních dělnických středních tříd. Je ale nutné si uvědomit, že vzniká nová střední třída, která se dokázala adaptovat na podmínky globalizace a přesunu primární výroby (dělnické) do zemí třetího světa. Lze říci, že tradiční střední třída v Británii zaniká (do značné míry zanikla) a přesunula se do zemí třetího světa, přičemž to ale dalo vzniknout nové střední třídě v rámci společnosti služeb. To tvrzení lze velmi snadno podložit výsledky BBC výzkumu, pokud vzájemně porovnáme zavedenou střední třídu a tradiční střední třídu. To, že tradiční pracovní třída zaniká, je zcela zřejmé, když průměrný věk je zde 66 let. Tato třída je i nejvíce feminizovaná v rámci celého výzkumu, což je dalším důkazem toho, že v této třídě je práce ve výrobě a podřadných službách velmi špatně ohodnocena. Naproti tomu stojí zavedená střední třída, kde je průměrný věk o celých 20 let nižší a univerzitního vzdělání dosahuje čtyřikrát více jedinců. Je zřejmé, že právě zavedená střední třída dokázala zhodnotit své technické znalosti a vzdělání. To vyplývá z toho, že většina jedinců pracuje, jako vysoce vzdělaní odborníci, ve službách.

Přikládání velkého významu vzdělání a technickému pokroku při přechodu na postindustriální společnost se ukázalo jako velmi přesné. Při bližším prozkoumání lze zjistit, že právě determinant vzdělání je nejdůležitější. Je ale nutné si uvědomit, že sebekvalitnější vzdělání není zárukou vysoké pozice na společenském žebříčku, pokud jedinec neovládá sociální kapitál (konexe). Důležitost vzdělání je snadno doložitelná z výsledků výzkumu BBC. Nejvyšší vzdělání mají elity, což je pochopitelné, protože historicky vzato to byly vždy právě elity, které měly nejlepší vzdělání, a na tom se dodnes nic nezměnilo. Právě zavedení střední třídy je bezmála z poloviny tvořeno

vysokoškoláky, což je jasnou indikací toho, že právě díky dobrému vzdělání a perfektnímu ovládnutí moderních technologií, se řadí na vrchol nevládních tříd. Pro doložení tohoto tvrzení si je třeba povšimnout, že počet vysokoškoláků v zavedené střední třídě je srovnatelný s počtem vysokoškoláků v prekaritáru, rozvojové střední třídě, tradiční pracovní třídě a třídě nových zámožných pracovníků dohromady. Netřeba tedy zdůrazňovat vzdělání a sociální kapitál jako hlavní činitel sociální mobility v soudobých společnostech.

Důležitost sociálního kapitálu, jako klíčového determinantu sociální stratifikace, lze názorně demonstrovat v porovnání třídy nových zámožných pracovníků, potažmo tradiční pracovní třídy s rozvojovou střední třídou. Lze si povšimnout toho paradoxu, že univerzitní vzdělání v rozvojové střední třídě dosahuje bezmála pětina jedinců, přičemž u dvou bezprostředně vyšších tříd to je pouhá desetina. Tento paradox je definitivním důkazem toho, že univerzitní vzdělání není zárukou vysoké společenské pozice, pokud jedinec toto vzdělání nedokáže zhodnotit i na poli sociálního kapitálu. Výzkum BBC tedy jasně dává za pravdu Reichovi, který tvrdí, že vzdělání samo o sobě důležité je, ale důležitější je to, jaké konexe na univerzitě navážeme. Proto dochází k tomu, že jedinci z rozvojové střední třídy mají odborné znalosti, ale nedokážou je kvůli nízkému sociálnímu kapitálu prodat. Končí jako rutinní nemanuální pracovníci ve službách s velmi nízkými příjmy, nebo jako nezaměstnaní na sociálních dávkách. Tato problematika je velmi aktuální ve spojitosti s vysokou globální nezaměstnaností v rámci absolventů vysokých škol.

Obecně lze tedy říci, že nedochází k zásadním rozporům mezi úvahami nad změnami společenského uspořádání přechodem na postindustriální společnost a výzkumem BBC. Výzkum BBC tedy spíše demonstrovuje to, v co tento přechod vykrytalizoval.

9. ZÁVĚR

V mé práci jsem shrnul základní pojmosloví, které je nezbytné pro pochopení problematiky sociální stratifikace. Vysvětlil jsem pojmy jako sociální stratifikace, společenská vrstva a třída nebo společenské stavy a strany. Dále jsem vymezil i historický kontext soudobé kapitalistické společnosti pro plnější pochopení stratifikačních teorií. Právě kontrast feudálního uskupení společnosti lze aplikovat na celou moji práci a slouží k lepšímu pochopení problematiky.

V bakalářské práci byly popsány základní teorie sociální stratifikace od stěžejních teoretiků. Vybrané teorie jsem zvolil z důvodu jasnosti a srozumitelnosti. Lze se setkat s mnoha teoriemi sociální stratifikace, které se ale vesměs zakládají na těchto základních teoriích, se kterými jsem pracoval. Proto jsem se rozhodl, tyto teorie, které mou zvolené teorie rozpracovávají, revidují či jiným způsobem transformují vynechat, protože by fungovaly jako matoucí prvek a do celkového konceptu mé práce se nehodily. Tématika sociální stratifikace je teoreticky velmi obsáhlá, proto pokusy zapracovat všechny teoretické poznatky a reálná výzkumná data jsou nereálné, natož v rámci bakalářské práce. Dle mého názoru je z teoretického hlediska velmi zajímavá teorie strukturálního funkcionalismu, protože popisuje vzájemnou provázanost a roli každého jedince pro celkový systém. Strukturální funkcionalismus je svým teoretickým přístupem mírně odlišný od ostatních teorií, a z toho důvodu mi připadá nejvíce zajímavý.

Jako stěžejní a úvahově za nejvíce zajímavou část mé práce považuji rozpracování *Tří sociálních světů* od Kellera, který nabízí vhled do reality soudobých společností. V tomto tematickém celku považuji za nejdůležitější problematiku determinantů sociální stratifikace, které poukazují na svoji důležitost a platnost přechodem na postindustriální společnosti.

Po vytvoření teoretického základu svojí práce jsem se ve spíše interpretativní (praktické) části zabýval výzkumem sociálního rozvrstvení britské společnosti, který v roce 2011 uskutečnila BBC. Tento výzkum se později ukázal velmi užitečným, protože jeho výsledky definitivně potvrzují platnost teorií spjatých s přechodem do postindustriální doby.

Tato práce mi byla velmi přínosná, protože jsem nabyl cenných vědomostí v tématice sociální stratifikace. Díky těmto vědomostem mám nyní ve svém životě mnohem širší

a pestřejší pohled na rozvrstvení společnosti. Rovněž jsem nyní schopen nad celospolečenskými problémy myslet více do hloubky a nalézt více aspektů, které ovlivňují rozvrstvování společnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) GIDDENS, Anthony. *New rule sof sociological Method*. 1993 2nd edition. Standford university Press. ISBN 0-8047-2226-9.
- 2) GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha 1999. Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- 3) KELLER, Jan. *Tři sociální světy*. Praha 2010. Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-7419-031-5.
- 4) MARX, Karel a ENGELS, Bedřich. *Manifest komunistické strany*. Praha 1972. Státní pedagogické nakladatelství. čj. 285/72-210.
- 5) REICH, Robert. *Dílo Národů*. Praha 2002. Prostor. ISBN 80-7260-064-8.
- 6) REICH, Robert. *The Future of Success*. 2001 (e-book). Knopf Doubleday Publishing Group. e-ISBN 978-0-375-41343-8.
- 7) SAUNDERS, Peter. *Social class and stratification*. 2001. Taylor & Francis e-Library. ISBN 0-415-04125-2.
- 8) SOCIOLOGY. *A New model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment*. Sociology 2013-47(219-250). Sage. DOI 10.1177/0038038513481128.
- 9) ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Sociální stratifikace*. Praha 2000. Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0025-0.
- 10) THOMPSON, William a HICKEY, Joseph. *Society in Focus: Introduction to Sociology*. 2012 7th edition. Pearson education. ISBN-13 978-0205203482.
- 11) TISCHLER, Henry. *Introduction to Sociology*. 2011 10th edition. Wadsworth Cengage Learning. ISBN-13 978-0-495-80440-6.
- 12) WEBER, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. 1947. The free Press Glencoe Illinois & The Falcon's Wing Press.